کەلیدەر

فەرهەنگۆک

سیامەند شاسواری

٢٠١٣

کەلیدەر

فەرهەنگۆک

ئەسپەندەر

ژیگ

بزنمژە

پەردەنیگار

تەختی دێو

تاوڵەمە

ناوگۆرك

قەقنەس

هێمای
دەستی ئوبولفەزل

سەمەنی

قورسی

تاغ

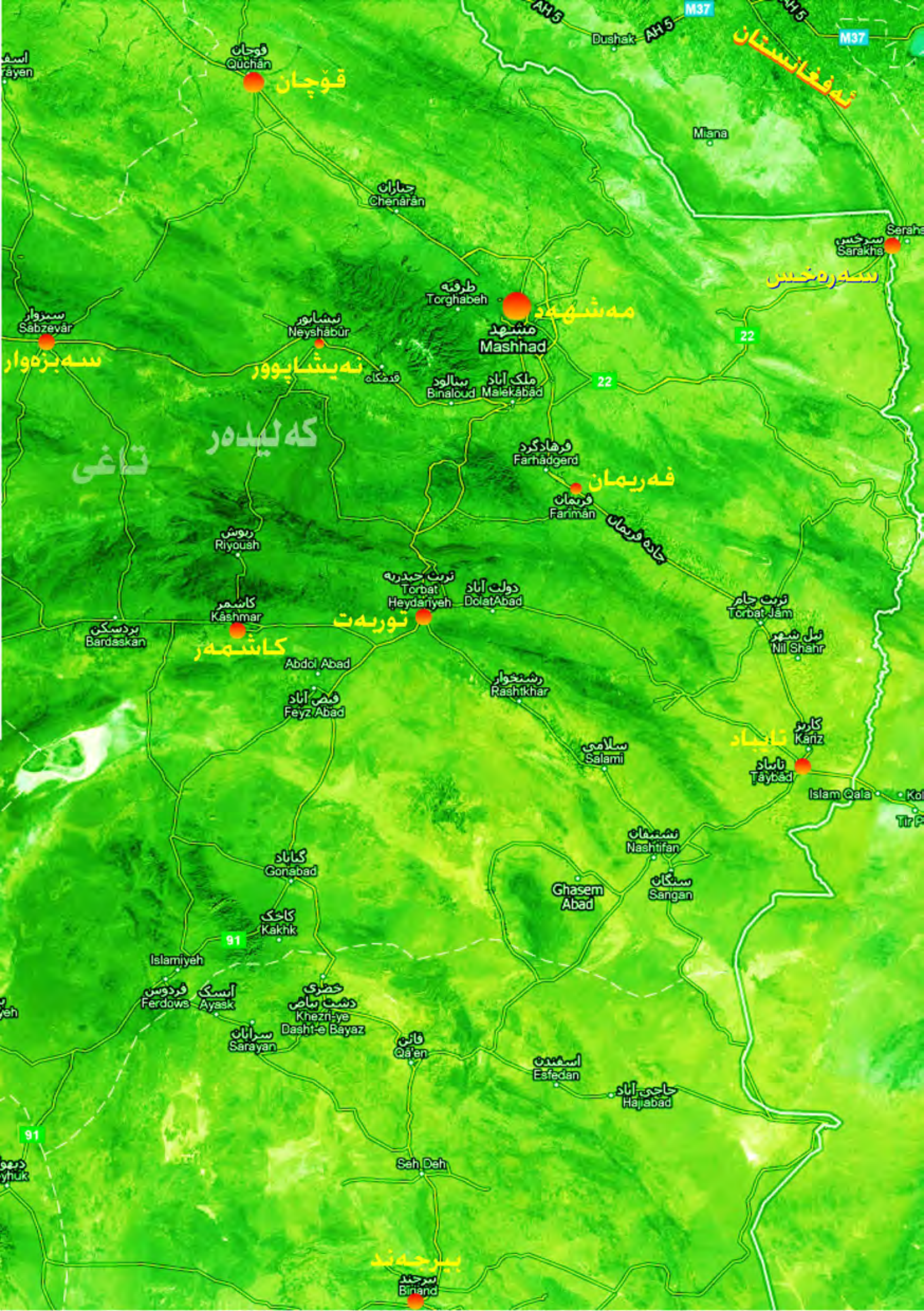

قۆچان
Quchan
قوچان
ئەفغانستان
Dushak
AH 5
M37
Miana
چناران
Chenaran
Serahs
سرخس
Sarakhs
سەرەخس
طرقبه
Torghabeh
مەشهەد
مشهد
Mashhad
سبزوار
Sabzevar
سەبزەوار
نیشابور
Neyshabur
نەیشاپوور
قدمگاه
بینالود
Binaloud
ملک آباد
Malekabad
22
کەلیدەر
تاغی
فرهادگرد
Farhadgerd
فەریمان
فریمان
Fariman
جاده فریمان
ریوش
Riyoush
تربت حیدریه
Torbat Heydariyeh
دولت آباد
DolatAbad
کاشمر
Kashmar
کاشمەر
تورەت
بردسکن
Bardaskan
تربت جام
Torbat Jam
نیل شهر
Nil Shahr
Abdol Abad
فیض آباد
Feyz Abad
رشتخوار
Rashtkhar
سلامی
Salami
کاریز
Kariz
تایباد
تایباد
Taybad
Islam Qala
نشتیفان
Nashtifan
گناباد
Gonabad
Ghasem Abad
سنگان
Sangan
کاخک
Kakhk
91
Islamiyeh
فردوس
Ferdows
آیسک
Ayask
خضری دشت بیاض
Khezri-ye Dasht-e Bayaz
سرایان
Sarayan
قائن
Qa'en
اسفدن
Esfedan
حاجی آباد
Hajiabad
Seh Deh
بیرجەند
بیرجند
Birjand

کرایەر

فەرهەنگۆک

سـیامەند شـاسـواری

The a KING

٢٠١١

هێمـــــا:

☜ بڕوانه

ف فارسی

ع عەرەبی

:: نموونه

گەڕان بە دوای وشەدا:

هەموو پیتێک وەک بەشێک کۆدی هەیە لە گەڕان بنووسە:

b و ئینتر لێبدە دەسبەجێ بۆت ئەدۆزێتەوە یان

یان s ئەچێت بۆ بەشی س

یان r ئەچی بۆ پیتی ر و هتد.

ئاپۆرە: خەڵکێکی زۆر و زەبەند پێکەوە، حەشامات.

ئاتاج: نیازمەند، هەژار و نەدار.

ئاتەگ: داوێنی کەوای شۆڕ و پاڵتاو.

ئاخوێرک: ئاخرکە، پێشکە، مێشوولەی ورد ☐ اخکووک.

ئاران: گەرمێن، قشلاق.

ئارختک: مۆتەکە، شەوە.

ئاژان: جەندرمە.

ئاژۆ: ئالیک، تفاق.

ئاژەڵ: چوارپێی نزم، مەڕ و بزن و میهـ و بەران و قۆچ :: ئاژاڵ و پاتاڵ: چوارپێی نزم و بەرز.

ئاستەم: دژوار و هەڵەمووت.

ئاستەنگ: جێگەی سەخت و دژوار و هەڵەمووت.

ئاسیمە: پەرێشان، شەڵەژاو، هەراسان :: سەراسیمە.

ئاغە: خاوەن گوند؛ لە پێش ناوی پیاوەوە دێ بە واتەی کابرا، کاکە.

ئاغەڵ: گەوڕی زستانەی ئاژەڵ.

ئاکار: خوو، ڕەوشت، کردەوە.

ئاکام: دوماهی، پاشینە، بەرەنجام.

ئاگرە: بایەکی گەرم کە بۆ کشتوکاڵ خراپە.

ئافەتە: دانکە، بزەباقە، بزن مەرگی.

ئالیک: ئاژۆ، پێخۆری ئاژەڵان.

ئالایی: وەک ئالا، ئەو پارچە قوماش و پەڕۆیەی ئەدرێ بە سەر خزنی پیر و شێخان دا یان لە داری پیرۆز گرێ ئەدرێ.

ئالۆش: خورین، خورکەی لەش :: ئالۆشی هەیە: ژنێک کە حەزی لە پیاو بێ ::

ئـ

ئاڵۆشی گرتووە: هەوەسی جوولاوە.

ئاڵەت: بیباری هاڕاوی تیژ؛ گیایەکی گەرمیانییە بەرێک ئەگرێ دەنکەکەی ڕەش و خڕ و تیژ و توندە، ئەکرێتە ناو هێندێ خواردەمەنیەوە.

ئاماژە: سەرەڕا، سەرباری ئەوەی، زیادە لەوە :: ئاماژەی ئەوەی: سەرەڕای ئەوەی. (ئەماژە: هێما، ئیشارە.)

ئاماڵ: مەیلەو...، لە ڕەنگی :: ئاماڵ ڕەش: مەیلەوڕەش.

ئامۆ: ئاشنا :: ئامۆ و نامۆ.

ئاموور: هەوجاڕ، داری مابەینی نیر و دەندە.

ئاوبارە: پردی ئاو گواستنەوە.

ئاوڕدانەوە: بۆ دواوە ڕوانین، لاکردنەوە.

ئاوەندیار: بەریوان، هۆی سازدانی نێوان دوو لایەن [ف] دلال، واسطە [ع] وسیط.

ئاوێزە: چلچرا [ع] ثریا.

ئاهۆ: پەتا، درم، نەخۆشی گیرۆ، ئازار، شێتی، لێویی، کەمایەسی، فێ، تاعوون ::ئاهۆیەکی زۆر ئەستەمە.

ئایش: خێرتە، ئەو زەویەی لە کاتی خۆیدا ئەکێڵرابێ، زەوی نۆرە.

ئاین: مسۆگەر، یفین:: لێت ئاین ئەبێ: لات مسۆگەر ئەبێ.

ئەبداڵ: ☜ عەبداڵ.

ئەبولفەزل: عەباسی کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب، ناسراو بە ئەبولفەزل و لەبەر ئەوەی گەنجێکی قۆز و بوێر بووە لە لای شیعە بە قەمەری بەنی هاشم ناودێرکراوە، لە شەڕی کەربەلا لەگەڵ ئیمام حسێنی برای کوژراوە، بەڵام لەبەر ئەوەی کە سەقا بووە و ئاوی داوە بە هێزەکەی خۆیان پێش ئەوەی بیکوژن، دەستیان بڕیوە.

ئەبڵەق بوون: مۆڵەق بوونی چاو.

ئەبیێ: ئەبیسێ.

ئەخێورایەوە: لە خێورانەوە واتە دڵی خەریک بوو سۆی ئەبوویەوە، دڵی خەریک بوو ئەتوایەوە، ئەم دارەتە پەیوەندی بە باری دەروونی مرۆڤەوە هەیە، نەک ئازاری جەستەیی.

ئەدگار: تایبەتمەندی. فرۆزە [ف] صفت، خاصیت.

ئەرباب: خان، خاوەن، زەویدار.

ئەرخایەن: دڵنیا.

ئەرخووت: لۆلەپەی مەشکە، دوو داری گرۆڤەری خەڕاتیکراوی لە دۆژەنگ خراو.

ئەردەکان: ناوی شارێکە لە پارێزگای فارس، شارێکیش بە هەمان ناو لە پارێزگای یەزد هەیە.

ئەرژەنگ: دارێکی سەختە کەمانی لێ دروست ئەکەن.

ئەرابە: عەرەبانە، کە هەم گارییە بووە و

هەم جۆرێکی قـورس و قۆڵی لە جەنگدا بەکار هێنراوە.

ئەزمان گا: زمانـەگا، گیایەکە گەڵاکەی لە زمانی گا ئەچێ، بۆ واتای «گاوزبان»، لە فەرهەنگی فارسـی دێهخودا نووسـراوە بە کوردی پێی ئەوترێ (ازمان غا) کە هەمان «زمانەگا» یە.

ئەسپۆن: سـپۆن، گیایەکـە گوڵـی تـۆپ و گەڵای دڕکاوی و ریشەی ئەستووری هەیە. ریشـەکەی وشک ئەکرێ و ئەکوترێ, ورد ئەکرێ و وەکوو سابوون بۆ جلشۆردن بەکار ئەهێنرێ.

ئەسپەندەر: دەنکی گیایەکـە خـڕ بە قەد نۆکێک ئەبێ بەڵام ناوەکەی بۆشـە و تەنها چەند دانە تۆوی وردی تێدایە، بۆ چاوەزا ئەیکەنە ناو ئاگر و زیاتر ئاگری پۆلوو، کاتی سـووتان قرچەی لێـوەدێ و بۆنێکی خۆش بـڵاو ئەکاتـەوە :: وەک ئەسـپەندەرێک بەسـەر ئاگـرەوە، مایـەوە: هـەر دەم بۆی هەبـوو بتەقێتـەوە، خۆی پـێ رانەگیرێ و دەرپەڕێتـە دەرەوە، چونکە ئەسـپەندەری سەر ئاگر لەپڕ ئەتەقێتەوە.

ئەستوندەک: کۆترە، کاریتە، داری راگرتنی خێوەت.

ئەستێرک: حـەوز، کەمـە ئـاو کـە بـەری بگیرێ بۆ ئاوداشتن.

ئەسمەرپێچ: رەشـماڵ، کـۆن، رەشـماڵی جاف.

ئەشکۆڵ: شـەوژەن، داری پشت دەرگا بۆ داخستن.

ئەشکەبووس: جەنگاوەرێکـی کەشـانی بوو، لە شـەڕی ئێران و تـووران یارمەتی ئەفراسـیاوی توورانـی کـرد و لـە شـەڕی کامووس، ئەفراسیاو ئەوی نارد بۆ یارمەتی پیرانی وەیسـە. رۆسـتەم بە پیادە شەڕی لەگەڵ کرد و بە تیرێک کوشتی.

ئەشکەڵە: مەنگەنەی ئاسنگەر، ئامرازێکی جەزرەبـەدان قامکی تاوانبارکراویان لەناو دەنا و بە پەت جەڕەبەبایان دەدا.

ئەفـەرۆز: رووشـکاو، دەرکـراو، تەرەکراو ع مرفوض.

ئەڤان: ئیرادە، بڕیار.

ئەڤرساند: ئەخەملاند :: لە قرساندن.

ئەڵقەرێز: زنجیرۆکەی دەرگا داخستن.

ئەماژە: هێما، ئیشارە.

ئەنگێـزە: ئەنگێـز، دنەدەر، هۆ:: ژ رەعنا نێرگزێـن تـەی مەسـت و خونریز_زەمان بـۆ عەهـدی جەنـگ ئەنگێـزی چەنگیـز «مەلای جزیری»

ئەنووشـە: نـاوی خوسـرەوی نەوشـیروان کوڕی قوبادی یەکەمی ساسانی، بە عەرەبی کسـری، کە لە ماهەکـدا ئەنووشـەڕەوان یـان نووشـینڕەوان بـووە، لـە پادشـایانی بـە دەسـەڵاتی ساسـانی لـە سـەدەی

شەشەمی زاینی کە سەردمی پادشایی ئەو شکۆدارترین قۆناخی دەسەڵاتداریێتی ساسانیەکانە، ساڵی ٥٦١ز لە پاش شکانی حکوومەتی بیزانس، پەیماننامەی ٥٠ ساڵەی کۆتایی جەنگ لە نێوان دوو دەسەڵاتی گەورەی ئەو سەردەمەدا واژۆ ئەکرێ و، ئیمپراتۆری رۆم ناچار ئەبێ بۆ ماوەی ٥٠ ساڵان بێ بە باجگوزاری نەوشیروانی ساسانی و ساڵانە باجی بداتێ.

ئێدن: دیسان، دیسانەوە، ئیتر.

ئەوک: گەردن، گەروو، قوڕوو.

ئێرەیی: بەخیڵی.

ئێزنگ: هێزم.

بابڕ: پەنا با، شوێنێکە با نەیگرێتەوە.

بابی: دەهری، بەهایی. لە ئاخافتنی ڕۆژانەدا ئەم وشانە کەم تا زۆر هاوسەنگ و بەیەک واتا بەکار ئەبرێن :: دەهریت کردم :: کابرایەکی بابیە. بەڵام هەرکام لەمانە ئەگەڕێنەوە بۆ فەلسەفە و بنەمایەکی تایبەت. **دەهری** واتە ئاتەئیست و بڕوابوون بە سروشت و کۆنینە بونی دنیا، بابی و بەهایی بەڵام دینن؛ **باب**، واتە میرزا سەید عەلی محەمەدی شیرازی لە ساڵی ١٢٣٥ی کۆچی مانگی، سەدەی نۆزدەی زاینی لە شیراز لە دایک بوو، هەرچەند خۆی بە زۆر شت داناوە، بەڵام بە دانەری دینی بابی ئەژمێردرێ. ئەو خۆی بە مژدەدەری ئاینێک ئەزانی کە لە پاش خۆی لەلایەن «منیظهرالله»وە ئەنێردرێ. لە دوای **باب** زۆرکەس خۆیان بە «منیظهرالله» زانیوە. بەهاییەکان پێیان وایە «منیظهرالله» هەمان میرزا حسەینعەلی نوورییە کە ئەوان بە «بهاءالله»ی ناوئەبەن. زۆربەی بابیەکان «بهاءالله»یان بە «منیظهرالله» قبووڵ کرد و بوون بە بەهایی. ژمارەیەکی کەمیان «سوبحی ئەزەل» برای بابیان بە جێگری باب دانا. باب شەش ساڵ پاش ئەوەی داوای پێغەمبەرێتی کرد بە فەرمانی **ئەمیر کەبیر** لە تەورێز تیرەباران کرا، تەرمەکەی خرایە بەر سەگ، بەڵام بەهاییەکان شاردیانەوە و لە پاش شەست ساڵ شاردنەوە، گەیاندیانە ئیسراییل و لە کێوی **کارمەل** لە **مەقامی ئەعلا** لە شاری حەیفا ناشتیان. مەقامی ئەعلا شوێنی پیرۆزی دووەمە لای بەهاییەکان. رووگەی یەکەمی بەهاییەکان گۆڕی بەهاءالله یان **ڕەوزەی موبارەکە**یە لە شاری عەکا، کە کاتی نوێژکردن روو لەوێ ئەکەن.

باج: وێڕ، خاوە، ماڵیات.

باخی ئەتابەک: باخ و سەرایەکە لە تەوریز، ستار خانی سەرۆکی مەشرووتە خوازانی تەوریز کردی بە بنکەی خۆی و پاشتر رووسەکان کردیان بە باڵوێزخانەی خۆیان.

باخی دڵگوشا: یەکێکە لە باخە بە ناوبانگەکانی شیراز، کە خزنی سەعدی ئەکەوێتە لایەوە. هەندێک ئەڵێن کەریمخانی زەند دروستی کردووە و هەندێک ئەڵێن لەوەش کۆنترە و هی سەردەمی ساسانیەکانە.

بادامی: چاو بادامی: ئەوانەی چاویان وەکوو ئەو مەنگول و تەتارانەیە کە نموونەیان لە ناوچەکە ماوەتەوە؛ خوار، لار.

بادرز: دەروویەکی بچکۆلەیە بۆ هاتوچۆی هەوا.

بادیهەوا: خۆڕایی، فیز، بەدەعیە و لەخۆ دەچوو.

بارمتە: گرێو، بە ئەمانەت دانراو.

باڕێزە: گیایەکە لە کەرەوز ئەکات.

باڕێزە: تۆفی باران و هەورەتریشقە.

باشتین: گوندێکە لای سەبزەوار.

باکەف: خشتی نیوە سوورەوەکراو.

باڵۆرە: جۆرێک لەسروود و پیاهەڵگوتن و لاواندنەوە :: بەیت و باڵۆرە.

باڵ: قۆڵ :: باڵی لەچک: لۆی لەچک، لفکەی لەچک :: باڵی سەڵتە: شاقەلی کەواسەڵتە، ئاتەک.

باڵانی: هێسری باوک ئەسپ و دایک کەر.

باڵشمە: چوارچێوەی دەگا و پەنجەرە.

بانوو: بان، بۆڕگە، پلاتۆ :: بانووی ئێران ف فلات.

بانیجە: بانی بچووک، بەرهەیوانی سەرئاوەڵەی خانوو، باڵکۆن، تەراس.

باوانی: جیازیی بووک لەماڵی باوانیەوە.

باوڵ: یەخدان، سندووقی گەورەی تەنەکە بۆ جلوبەرگ یان کەلوپەل.

باویلکە: پەپوولەپایزە، شەلەمینکەرە.

باهۆ: باسک :: شان و باهۆ.

باهۆز: گەردەلوول، گژەبا.

بتون: رێکوپێک، لەبار، خەملیو.

برایمی ئەدهەم: ساڵی سەدی کۆچی، سەدەی حەوتی زاینی لە دایک بووە، لە سۆفیانی بە ناوبانگە. برایمی ئەدهەم پادشای بەلخ بووە، رۆژێک چاوی بە کابرایەک ئەکەوێ لە سێبەری دارێکا دانیشتووە، پارچەیەک نانی رەق لە توربێنەکەی دەر ئەهێنێ، ئەیخوات و قومێک ئاو ئەکا بەسەری دا و هەر لەوێ لێی رائەکشێ. برایم بە بینینی ئەو دیمەنە لە خەوی سەوخان و نەزانی دائەچڵەکێ و دێتەوە بەخۆیدا، دەست

لە پادشایی هەڵئەگرێ و گوایە نۆ ساڵان لە ئەشکەوتی هەوت کوول نزیکی نەیشاپوور خەڵوە ئەکێشێ و وەک غەوارە ئەژی، کە ئەناسرێتەوە لەوێ ئەڕوا و ئەچێ بۆ مەکە و مەدینە و لە مەکە کۆچی دوایی ئەکا.

برج: کۆنگرەی قوتی قەڵا.

برنج: کانزایەکی تێکەڵەی مس و فافۆن. ئالیاژی لە سەدا ٦٠ی مس و لەسەدا ٤٠ی فافۆن.

بڕشت: هێزی بڕین، بڕس، پیت، کووز، قاش :: بەبڕشت.

بریسکانەوە: درەوشانەوە، بریقەدانەوە.

بز: کراوە، داچەقاو :: چاوبز.

بزنمژە: گیانەوەرێکە لە نێوان مارمێلک و سووسەمار. بە زمان هاویشتن نێچیری خۆی راو ئەکا.

بزەباقە: دانکە، بزن مەرگی.

بلاوێن: سازگار، فێنک کەرەوە، ئارامبەخش ﴿ف﴾ گوارا.

بلێز: بلێسە.

بلێسە: گڕ ﴿ف﴾ الو، شعلە.

بنبەست: داخراو، کۆڵانی داخراو.

بنکۆڵ: دوامناڵ ﴿ع﴾ آخر العنقود.

بنکۆڵکردن: ڕەهۆڵ لێدان.

بۆتکە: کیوسک، خانووی لە دار و تەنەکە، دووکانی تەختە.

بۆرەکە: بۆرەپیاو، مرۆی بەرەڵڵا.

بۆزەن: زۆر بۆنکەر، ئەو کەسەی توانای بۆنکردنی بەهێزە.

بۆژوو: گیای بۆنگرتوو کە ئاژەڵ نایخوات.

بۆسۆ: پارچە پەڕۆی سووتاو کە ئەخرێتە سەر برین.

بوخارا: پێنجەمین شاری گەورەی کۆماری ئوزبەکستانە. دانیشتوانی بوخارا تاجیکن و بە فارسی تاجیکی قسە ئەکەن، هەڵووژەی زۆرە و ئاڵوو بوخارای بەناوبانگە.

بوخچە: جاجم یان مەوج یان پارچە قوماشێکی گەورە بۆ کەلوپەل تێنان.

بوودر: درز، قەڵەش ﴿ف﴾ شیار.

بوور: نەکێڵراو، بەیار.

بووڕین: پسوولەی لێبوردن لە لایەن میرییەوە، بەڵگەنامەی بەخشران لەلایەن حکوومەتەوە.

بووزوو: شاڵی ڕانک و چۆخە لە خوری و مەرەزە.

بووم: زەوی :: بوومەلەرزە: هەژانی زەوی.

بەختە: مەڕ و بزنی دوو ساڵان.

بەرایی: بەراهی، ڕەوادیتن :: دڵم بەرایی نادا ئازاری بدەن؛ ئوقرە :: دڵم بەرایی نایە.

بە پێز: بەبار.

بەردەبیرۆ: بەردێکە بۆ ڕەقی و سەختی نموونەیە :: وەک بەردە بیرۆ لێهاتووە:

ب

خاراوە؛ مامەخەمە. ف سنگ صبور. ع صخرة صماء.

بەرزا: منالّی یەکەم، کەسی یەکەم، سەرتۆپ.

بەرازە: لێوی سەرەوەی وشتر یان پاتالّ بەرازەیە، لێوی خوارەوە شیرەیە :: شیرە و بەرازە: لێوی سەروو و خواروو.

بەراوەژوو: هەلّاوەگێڕ.

بەرجەوەن: دیمەن، چاوگە، تەماشاگە.

بەرخۆ: وریا و ئاگادار.

بەرزکردنەوە: هەلّگرتنی ژن بەفیّل، هەلّگرتن، ڕەدووخستن یان /کەوتن.

بەرزە: قوتکە :: لێم بووە بە بەرزەکی بانان؛ قیتایی لەناو تەختاییدا.

بەرزەبلێس: چەورە، مشەخۆر، خۆ تێهەلّقورتێنەر.

بەرژەنگ: لۆگۆ، نیشانە، ئارم.

بەرگ رەش: ئەمازەیە بە یارانی بزووتنەوەی بەهزادانی کوڕی وەنداهورموز ناسراو بە ئەبوومسلیمی خوراسانی کە بەرگی ڕەشیان لەبەر ئەکرد، ئەبوومسلیم لە کوردەکانی راوەندی خوار شەمزینانە لە سەدەی هەشتی زایینی، توانی نەک هەر خوراسان بەلّکوو نیشتمانی کوردان، زاگرۆس و ئاناتۆلّی و میسۆپۆتامی لە هێزەکانی ئەمەوی پاک بکاتەوە.

بەرگە: هێز، وزە، توانا :: بەرگەی نەگرت: هێزی پێ نەشکا، لەبەری بەزی:: بەرگەی دلّ: قوەتی دلّ، وزەی دلّ.

بەرەدان: بەرەپێدان؛ گەورەکردنەوە لە ئاستی پانی، پان کردنەوە :: بەرەی بدە: پانی بکەرەوە، بەلّام درێژییەکەی وەک خۆی بێ.

بەرەک: چۆخەی درێژ لە شالّی بووزووی خوری و تووکی وشتر، جبەی خوری.

بەرهەڤ: تەیار، ئامادە.

بەرهەلّدا: ئازاد، بەرەلّلا، بەرئاوالّە.

بەریوان: ئاوەندیار، هۆی سازدانی نێوان دوو لایەن ف دلال ع وسیط.

بەڕا: زانا، دەمڕاست.

بەڕینگالّ: پەزی تیسک درێژ.

بەزا: خوشڕەو، خۆشبەز.

بەزاخ: دەغەلّ، فێلّەباز، دووڕوو.

بەزیپک: بەبڕشت، بوێر و بەوەج.

بەست: بەستی ترياک: بە ئەندازەی نۆکێک ترياک کە لەسەر حوقەی وافوور دائەنرێت.

بەستن: گرێدان، شەتەکدان، بەندکردن، سەهۆلّکردن، مەیین.

بەستراو: زاوای ئەچێتە پەردە و گانی پێ ناکرێ.

بەستێن: دەروو، زیخەلّانی کەنار چەم، تەخت، بەستێنی چەم؛ فرێزەر،

پ

یەخەچاڵ.

بەشکۆ: کومپانیای بازرگانی هاوبەش :: بەشکۆی بازرگانی: کومپانیا یان شەریکەی بازرگانی.

بەفەڕ: بەباش :: بەفەڕ زانین: بەباش زانین.

بەلاوە: سەرەتا، یەکەم.

بەن: هەودای لە خوری و موو، دەزوو.

بەندە و کوێخا: هەژار و دارا، پلەبیەن و پاتریسیەن، بۆرەپیاو و ئاغە.

بەهاربەند: شوێنێکی پەرژینکراو بەهاران و هاوینان ئەسپ و پاتاڵی تیا رائەگرن، گەوری سەر ئاوەڵە.

بەیار: زەوی نەکێڵراو، بوورە.

بێر: شوێنی کۆبوونەوەی مەڕ و ماڵات.

بێری: مەڕدۆش، ئەو کیژانەی ئەچن بۆ بێر بۆ مەڕدۆشین.

بێریڤان: بێری.

بێسە: مەرایی، زمانلووسی :: بیسەیی کردن: ماستاوکردن.

بێگاری: سەربازی.

بێلایی: بەرهەیوان.

بێڵەکان: پیشکان.

بێن: بەرامە.

بێواز: سست و داهێزراو، وزە لێ براو.

بیرازکردن: دەمەزەرد کردنەوەی داس و مەڵغان بە یارمەتی کوورەی ئاسنگەر و کوتانەوە.

بیرجەند: ئەم شارە ناوەندی خوراسانی باشوورە. شێعە و سونی تێکەڵن، مافوورە و هەورێشم و زەعفەرانی بیرجەند بە ناوبانگە.

بیستۆک: گووشی تەلەفوون.

پاپۆکە: پەپکە بەستن، ئاڵقەپێکان، ئاخڵە.

پاتاو: کاڵە.

پاتەختی: شەوگەڕی پاش پەردە، بەیانی پاش شەوی پەردە، رۆژی پاش زەماوەن.

پاچرا: وار یان خاوەی خاوەن قومارخانە.

پادەری: پلیکانەی ناودەرگای پاس.

پاراو: نەخت و پوخت، تێراو، شەق و تورت و لەگەشە.

پارچ: تۆنگە، سوراحی.

پاساو: داوای لێبوردن بە بادانەوە و مەرایی کردن.

پاشوەن: عەگال، چۆکبەندی وشتر.

پاشەرۆک: پاشارۆ، بەرماوە، میوە یان شتی بەجێماو.

پاکار: خزمەتکار، کارێکاری شاکرد، بەردەست.

پاڵە: پایە :: پاڵەی پرد کە لەناو ئاوەکە لـە قووڵاییـدا چەقێنـراوە، خـۆی لەبـەر تەوژمی ئاوەکە ڕائەگرێ قورسایی پردەکە ڕائەگرێ.

پالانـی: کـەری بچـووک کـە بـۆ باربردن بشێ.

پاڵە درووێنەوان، کرێکاری درەوکردن.

پانزەی ڕێبەندان: ☜ دکتور.

پـاوان: قـۆرخ، مێـرگ و باخ و کەوشـەنی تایبەتـی کەسـێک نەتوانـێ سـەربەخۆ بچـێ تێی :: لـە باخچەی ساوای پاوانی سـینە ــ پەنجەم سەرگەرمی لیمۆ گووشینە «هەژار».

پاوانخـواز: قۆرخـکار، پاوانکار، کەسـێکە کالآیـەک ئەشـارێتەوە بۆ گـران بوون ف محتکر.

پاوانکردن: قۆرخکردن.

پرزە: وزە و توانا، هەناسـە، هەناسەدان، ئەمان :: پرزەی لێبریوم.

پروسک: مۆغەرەی پشت.

پرکێشـی: سـووربوون و پێداگرتن لەسـەر مەبەسـت، وێـران، لەخـو ڕابینیـن :: پرکێشـیم نەکـرد: بەخـۆمدا نەپەرمـا، لە خۆم ڕانەبینی.

پـزوو: دەرەلنگ یان ناوقـەدی دەرپێ کە کەژی تێئەکەن.

پشک: بەش، بەخت؛ تیر و پشک ف ع قرعة.

پشیلەشۆر: لستنەوەی بنی قاپ بەو جۆرەی پشیلە بە زمان ئەیلێسێتەوە.

پنچک: دەوەن.

پنگر: پەرەنگ، پۆلوو، سکڵ، پن، پۆل.

پـۆ: تێوەدانـی تـەون، هەواڵـی ڕایەڵ :: تان و پۆ.

پۆپەشمینە: چنراوێکی پەشمینی ناسک و گرانباییە.

پۆرگ: پێستی مردووی قەتماخە بەستوو.

پۆز: لووت، دەم و لووتی ئاژەڵ؛ دفرە.

پۆل: دەستە :: پۆل و کەرت و لق.

پواو: پووک، پووکاو.

پـووش: سـەبەتەی حەسـیر خورمـا یـان شمەکی تێئەکرێ :: پووشی خورما.

پووڵەکە: ئۆبیە، بریقە، تەنەکەی ناسـکی خـڕی بریقەداری ورد ئـەدرێ لە لەچک و سەرپۆش.

پەترۆکە: قەتماغە.

پەتک: قەلادەی ملی سەگ، قەڵەنگ.

پەتەری: پەتیارە.

پەچە: شـوێنی سـەرگیراوی حەشـاردانی مەڕ و مالآت.

پەڕاگەندە: پەرش‌وبلاو، ئاژەڵی لە مێگەل دوورکەوتوو.

پەرداختکردن: ساف و لووس کردن.

پـەردوو: پـەردە، ژووری بـووک و زاوا لە

پ

شەوی بووک گوێزانەوە.
پەردە: پەردوو، ژووری بووک و زاوا لە شەوی بووک گوێزانەوە.
پەردەنیگار: لە بری وشەی عربی شمائل دانراوە کە لە فارسیش هەمان شمایل بەکار ئەهێنرێ. پەردەیەکە کە نیگاری پیر و ئیمامان یان وێنەی مەیدانی جەنگ و پاڵەوانانی داستانی لەسەر کێشراوە. بە زۆری لەناو شیعەدا باوە کە دەروێش ئەو پەردەیە هەڵئەواسن و باسی کارەساتە ئاینیەکان ئەگێڕنەوە وەکوو کارەساتی کەربەلا و شەڕەکانی ئیمام عەلی، یان داستانی وەکوو حسێن کوردی شەبستەری و رۆستەم و زۆراب...
پەرگەما: بن شیرازەی بنی کڵاش بە مووی بزن کە هۆی لێک هەڵپێکانی بن و رووی کڵاشە.
پەروا: مەترسی، سام، باک، سڵ، خۆف؛ ئاوڕ، بایەخ.
پەرەم: پۆل، جوون، دەستە، کۆمەڵ.
پەرێز: جێگەی دەغڵی درواو؛ رەبەت، بۆسەی راوچی؛ بە دزە دزە بۆ نێچیر چوون.
پەز: مێگەلی مەڕ و بزن؛ یەک مەڕ، مێ.
پەژاردنەوە: کەفارە، تۆڵەی تاوان.
پەسا: گیراوەی ئامادەکراو بۆ چێشت :: پەسای دۆڵمە، پەسای کفتە شۆربا.
پەلک: لک؛ پێڵوو؛ کلی چاو.
پەموانە: تۆمەپەموو، دەنکی پەموو.
پەمەتۆمە: پەموانە، تۆمەپەموو.
پەنابات: نیوەی قەرانێک، دە شایی.
پەنابردە: کەسێکە پەنا ئەباتە بەر شوێنێکی ئایینی یان حکوومی بۆ ئەوەی خۆی بپارێزێ. ف بست نشسته.
پەنگر: مەقاش، ماشە، گیرە، پنگر.
پەنەمیاگ: پەنەمیاو، ئاوساو، کوتراو.
پەی بگرێ: شوێن بگرێ :: پەی گرتن.
پەیکوڵ: دەنکی گیایەکە بەقەد گەنمێک ئەبێ و دڕکاوییە، ئەلکی بە تووکی وڵسات و پاتاڵەوە.
پێبەند: کەفیل :: بووە بە پێبەندی باوکی: بووە بە کەفیلی باوکی؛ لە سەربازی پەڕییەوە لەبەر ئەوەی پێبەندی باوکە پیرەکەیەتی: واتە کەفیلی باوکیەتی.
پێ پەلکە: پێ پێ کردن لە شوێنی خۆ، قاچ بە یەکا هاتن.
پێرک: بەرزایی خۆڵ و بەردی کەوشەنی دوو زەوی بۆ لەسەر دانیشتن، ستێر.
پێژان: کاری پێژ: خشت پێژان، تەپاڵە پێژان.
پێسترک: پلیکان.
پێشدەم: پێشەنگ، پەیام هێنەر، دەم پێشخەر، کات پێشخەر.

پیک: چەکوشی قورسی ئاسن بەردی پێ ئەشکێنرێ.

پێ مینبەر: ڕەوزەخوێنی دووەم کە بۆ ڕەوزەخوێنی یەکەمی ئەسێنێتەوە.

پێوار: نادیار، نەدیار، غەیبی.

پیتی: دیزی، کیتەڵەیەکی گڵی بچکۆلانەیە ئاوگۆشتی یەک کەسی تیا ئەکوڵێنن.

پیشکان: بێڵەکان، پاچی هەڵکەندنی پیشۆک و کنگر.

ت

تاخ: گەڕەک، بنە، زۆزک.

تاس بردنەوە: واق و وڕ بوون، حەپەسان، سەر لە گێژەوە هاتن.

تاشت: بەرچایی، ژەمی بەیانی.

تاقمانەجووت: یاری تاق یان جووت.

تا قەرانی: یەک قەرانی.

تامەزرۆیی: حەزی دیدار، هەستی سۆز و خۆشەویستی :: تامەزرۆ: ئارەزوومەندی دیدار.

تان: ڕاهێڵی تەون :: تان و پۆ.

تاوان: جنایەت :: کەتن و تاوان: جنحە و جنایت.

تاوانبار: ئەو کەسەی تاوانبارکراوە، تاوانی بۆ هەڵبەستراوە بەڵام مەرج نییە کردبێتی ⓕ متهم.

تاوانکار: ئەو کەسەی تاوانی بەسەردا سەلمێنراوە ⓕ مجرم.

تاوڵەمە: پۆلوو گەشێن، پیاڵەیەکە لە تێل درووست کراوە زنجیرێکی باریک کراوە بە دەسکی، خەڵووزی تێ ئەکەن و هەڵی ئەسووڕێنن تا بگەشێتەوە.

تخووب: سنوور، سنووری نێوان دوو گوند.

تریقانەوە: پێکەنین بە دەنگی بەرز.

تۆنگە: شەربە، پارچی بلوورینی دەم پەلی مل باریک.

تۆپز: کوتەکی سەر بە بزمار یان قیر تێ هەڵسواو :: بە تۆپزی: بەکەڵەگایی، بە زۆرەملێ.

تۆخ: تویژێکی زۆر ناسک؛ ڕەنگی تێر.

تۆخ چوون: پێست داماڵران، رووشان.

تۆخ هەڵدان: پێست هەڵدان.

تۆر: لاڵە پەتە، لاڵە پەترە ⓕ الکن.

تۆراخ: ماستی ناو پێستە کە قەزوان و شویتی تێ ئەکرێ؛ خەستەتوورەکەی زۆر خەستی ناو مەشکە کە شیری تێ ئەکرێ و ڕائەژەنرێ بۆ ئەوەی شیر، تامی ماستە خەستەکە وەربگرێ، ئەوسا ئەیکەنە قاپ و نانی تێ ئەگووشن. خواردنی شوانانە.

تۆڵا: قورسە، لۆک، داڕشتە، شمش.

تۆڵاز: سەرسەری، ژنباز ⓕ مراهق.

تۆڵانەوە: کڕووزانەوە.

تۆمەت: تاوانی پاڵدراو.

توربەکێش: توربە واتە کیسە و توورەکە، توربەکێش بەخزمەتکاری تەیبەت ئەوترێ کە رازدار و جێگەبڕوای خودانەکەیەتی.

توربێن: توورەکە، تووبەرە، توورک.

توور: لاڵە پەتە، لاڵە پەترە ف الکن.

تووڕخە: دەردەباریکەی زستانەی مەڕ و بزن.

توورەکەرێژ: بە توورەکەی خۆڵ شوێنێک پڕکردنەوە یان بەرزکردنەوە.

تەپکە: داو.

تەبعکردن: کەسێکە خواردنی چەوری پێناکەوێ و ناتوانێ هەرسی بکات و لە گەروودا هەست بە قورسی و تۆزانەوەی چەورییەکە ئەکا، نەتوانینی هەرسکردنی چەوری :: تەبعی کردووە: گەرووی بە چەوری هەرس نەکراو ئەتۆزێتەوە.

تەبەرزین: چەکێکی وەکوو تەور کە کاتی جەنگ بنی دەسکەکەی لە زینی ئەسپ گرێدراوە و شەڕی پێکراوە. دەرویش وەکوو سەمبولێک لەگەڵ کەشکۆڵ هەڵێ ئەگرن.

تەختی دێو: یان کەڕەنای دێو، یان دووکەڵکێشی جنۆکە ئەو بەردانەن کە دەوریان گڵەسوورە و قسڵ بووە و لە ڕەوتی ڕۆژگاردا خۆڵ و قسڵیان لێ شۆراوەتەوە و وەکوو کۆڵەکەیەکی بەردینی سامناک ماونەتەوە، بە زۆری بەردێکی گەورەی تەخت لە سەر ئەم کۆڵەکانەیە و ڕواڵەتێکی وەکوو قارچکی پێ ئەدا.

تەراد: سمت و کەفەڵی یەکسم، پێستی سەر کەلەکە.

تەرچک: ناسک، شینکەی تەڕ و تازە.

تەرخان: کەسێک کە لە باجدان و تەمێکردن پارێزراو بێ.

تەردەست: دەس ڕەنگین و چازان، چالاک و لەز.

تەڕەکاڵ: بەرووبووی هاوینی پاش شەستە باران؛ بێستانی خەیار و ترۆزی و...

تەشق: تۆف، تۆفی سەرما :: بەتەشق: سەرمای تەزێنەر.

تەشقەڵەباز: فێڵەباز، گزیکەر.

تەغاراو: ئاو یان باراناوێکە لە شوێنی کەم ئاو لەسەر چاڵە بەرد کۆ ئەبێتەوە؛ ئاوی خۆشکردنی پێستە ف سنگاب.

تەفرە: فریو.

تەکووز: ڕێکوپێک.

تەکەڵتوو: جێگەی ڕانی سوار لەسەر زین.

تەکین: ئالپ تەکین دامەزرێنەری حوکمدارێی تورکی غەزنەویان لە سەدەی دە و یانزەی زایینی کە خۆی لە خوڵامانی دەرباری سامانیەکان بوو.

تەگە: نێری، ساورێن، تەجە.

تەلیس بەسەر: سواڵکەر و گەدا لەبری کڵاو و عابا پارچە تەلیسێک ئەدەن بە سەر و شانیاندا.

تەمار: تارمایی بەرچاو، ڕەشایی بەرچاو.

تەنگز: چاڵووک، دارێکی باڵا کورتی دڕکاوییە، بەرێکی هەیە وەک چواڵە، بەڵام تاڵە و ئەبێ خۆشە بکرێ بۆ خواردن.

تەنگزە: نەخۆشی ئاژاڵ ئەیدا لە دەم و لچ و گوانی بزن.

تەنگژە: تەنگانە.

تەوژم: گوژم، نهێم.

تەنوورەکێشان: لوول و پێچ خواردن و بەحەواداچوون.

تەواڵ: باڵندان.

تەواڵە: کەپری دوو قاتی لای مەرەزە کە گۆخلی لێ ئەبێ.

تەوجی: باربۆ، یارمەتیدانی بە کۆمەڵ.

تەوخ: چەپەر، کوول، پەنای سەرگیراوی حەوانەوەی پەز. ف سم، جورا.

تەوەزەل: تەمەڵ، لەش گران.

تەوەق: نەخۆشیەکی ڕەشەولاخ.

تەوەنە: کۆمەڵە.

تەوەنەدان: کۆمەڵەدان، تەموورەدان.

تەیمان: پەرژینی بە دار و شوول کە هەندێجار سواخیش ئەدرێ.

تەیموور: تەیمووری گوورکانی یان تەیمووری شەل، سەدەی چواردەی زاینی، لە تەتەرەکانی ئوزبەکستانە بەڵام هەولی داوە کۆلکەی خۆی بباتەوە سەر چەنگیزی مەغوول، توانی دەسەڵاتی خۆی بە کوشتوبڕ بەسەر ناوچەیەکی هەرە گەورەی ئاسیادا بسەپێنێ و حکوومەتی گوورکانیەکان دابمەزرێنێ کە لە ساڵی ١٣٧٠ تا ١٥٠٦ زاینی دەسەڵاتیان بەدەست بوو.

تێکەڵە: ئاوێتەی چەن شت پێکەوە وەکوو بەرد و لم و چەو.

تێغە: ناسک، دیواری ناسک، دیواری کاتی بۆ جیاکردنەوەی دوو شوێن.

تیانە: مەنجەڵ، قازان.

تیر: خەست ف غلیظ.

تیرەشان: لاپاڵی کێو، لاشانی چیا.

تیشە: سەردەرهێنانی چەکەرەی گەنم.

تیمانج: پێستی ئاژەڵی خۆشەکراوی دەباغ دراو.

ج

جاڕ: کێڵگەی هەڵگیراو کە ئاژەڵی تێ ئەکرێ.

جاڕس: وەڕەز، قەڵس.

جاڕدان: قاودان، بانگەشە، هەواڵ بڵاوکەدنەوە.

جامباز: فێڵەباز، زیرەک ◻ ارقه، ارغه.

جامی جەم: پیاڵەی جەمشید، جامی جیهان نما، جامی کەیخەسرەو کە زاناکان دروستیان کردبوو و حەوت جیهانیان تیا ئەبینی. لە ئەفسانەدا هاتووە کە جامی جەم، پیاڵەی سلێمان و ئاوێنەی ئەسکەندەر هەموو دنیای تیا بینراوە.

جلشۆر: دارێکی پانی دەسکدارە جلی پێئەکوتن بۆ ئەوەی کەف هەڵبخا و چڵکی لێ‌ببێتەوە.

جڵەودار: کاروانسالار، سەرپەرشتیاری کاروان، پێشڕەوی کاروان.

جمابوو: جوولابوو :: لە جمین: جووڵان، راشەکان، لەرزین.

جەغز: نیوبازنە.

جەنجەڕ: ئامرازی لە دار و ئاسن بۆ گێرەکردنی کڵۆش؛ چەرخ و دۆڵچەی ئاوهەڵکێشان.

جەندەرمە: ئەمنیە، رۆمی، قۆڵچی.

جەوەنە: مەشکەی ئاو.

جیر: لاستیک، کەژ، لاسیق.

جیفە: پارە، دارایی.

جێوبان: جێگە و بان. لێفە و دۆشەکەی قەدکراو لە ناو مەوجدا.

چاخ: قەڵەو.

چارەکە: چارۆکە، قوماشێک کە ژنان بەسەر شانیدا ئەدەن.

چاکی: گۆڕی پیر و مەشایخ، گۆڕی پیرۆز و پاکیزان.

چاڵووک: دەوەنە دڕکێکە گوڵی سپی ئەگرێ، کاوێر، تەنگز.

چاو بادامی: ئەوانەی چاویان وەکوو ئەو مەنگول و تەتارانەیە کە نموونەیان لە ناوچەکە ماوەتەوە، چاوخوار، چاولار.

چاوشۆڕ: شەرمەزار.

چاوەش: دەهۆڵ و زورناژەن؛ پێشەنگی لەشکر و پێشڕەوی کاروان.

چاوی: زمانی چاوی، زمانی زەرگەری، زمانی سەرگەڕ :: زەزە، مەزە، ئەزە، نەزە.

چرەبەندان: لەدەور یەک خڕبوونەوە و بەزم گێران، پڕایی، ئاپۆرە.

چزڵیک: بەزی هەڵقرچێنراو.

چگوور: ئامێرێکی مووسیقایە لە خێزانی تار، جۆرێک تەمبووری ساکار، دوو ژێی هەیە.

چڵەگە: ئەستوندەک.

چڵەبەنان: رەشماڵی شان بە شان، ریزە خێوەت کە سنگیان هاوبەشە.

چناران: گوندێکە لای نەیشاپوور.

چۆرتم: نەگبەتی و خەفەت و نەهامەتی.

ح

چۆڕە: دەلاندنی ئاو بە چۆڕەچۆڕ.

چوارپیل: چوارشانە، ناوشان پانوپۆڕ.

چـوارده مەعسـووم: شـیعەی دوانـزە ئیمامـی، حەزرەتـی محەمـەد و فاتمـەی زەهرا لەگەڵ دوانـزە ئیمامەکە بە چواردە مەعسـووم ئەزانن کە هەموویـان خاوەنی فرۆزەی عیسـمەتن واتە بـەدوور لە هەڵە و پاکیزەن.

چوارهەنگڵ: چوارشانە :: بۆ ئەسپ.

چورت: ئامرازی حیسابکردنی دوکانداران؛ سەرخەو، سووکەخەو، وەنەوز.

چەپاوگەر: تالانکەر.

چەپخوون: شەوشالاو، پەلاماری شەوانە ف شبیخون.

چەپـەر: دەرگای بەهاربەنـد، کەپـری لـە شووڵ و دار؛ سەنگەر، سپێر؛ تەوخ.

چەشـە: ئـەو دانـەی راوچـی بـۆ نێچیری ڕۆئەکا ف طعمە.

چەرمەڵە: سـپیکەلانە؛ چەرمەڵ، دۆکەی میوە، شۆکە ف سپیدک درخت و پالیز.

چەفت: لارولەوێر، ناقۆلا.

چەق: وردە ڕەگ؛ ناوەند.

چەلەنگ شۆخ و شەنگ.

چەلەنگـەر: تەنەکەساز، تەنەکەچـی :: چەلەنگ: تەنەکە پووتی.

چەمـەری: هـەوای چەمـەری هەوایەکـی زۆر کونـی کوردییە و وتراوە لە سـەردەمی هێرشـی یۆنانیەکان بۆ کوردسـتان هەبووە، ئەوسـا کـە گەزەنفـوون باسـی مووسـیقی کـورد و کەڵـک لێوەرگرتنی مووسـیقی ئەکا لـە لایـەن کوردەکانـەوە، تەنانـەت لـە جەنگیـش‌دا؛ هەوایەکـی غەمگینـە کـە دانیشـتوانی زاگروس کاتی پرسە و کۆست کەوتـن ژەندوویانـە؛ چەمـەری وەکـوو «نوحە خوانـی» لە ناو فارسـەکاندایە کە خـۆی لـە «نوحـە»ی ئیسـلام و عەرەب وەرگیراوە؛ چەمەری نواندنەوەی کۆسـت و پـەژارەی خەڵکی کـوردە لە چوارچێوەی مووسیقی‌دا.

چـەو: وردە بـەردی تیـژ و نەسـواو :: چەورێژ.

چەوماڵ: دۆڵەسـاو، خاوێنکردنەوەی لیتە و هەرگی بیر و کارێز.

چیت: قوماشـێکی ناسکی لۆکە بە گوڵی ورد یان درشتەوە.

چیچکان: قنچکان، هەڵترووشکان.

چیرۆک: سەربردە ف آوسنە.

چێوپەمە: داری پەموو.

حوسـەینا: لـە شـاعیرانی چوارینەبێـژی نەزۆر کۆنی باشووری خوراسان کە زۆربەی چوارینەکانی بۆ دڵدارەکەی بەناوی دلارام

وتووە. شیعرەکانی دەماودەم گەڕاوە.

حەجمان: بەرگە، تاقەت، گریک.

حەزنالـە: هاوارکـردن و نالّیـن بە حەز و خۆشیەوە.

حەزیا: شامار، ئەژدیها، حەفیان، زەها.

حەسەنی سەباح: ☜ سەباح.

حەفیان: شامار، ئەژدیها، حەزیا، زەها.

حەلاج: ☜ مەنسووری حەلاج.

حەلیـم: خواردنێکـە لـە گەنـم و گۆشـت کـە کاتـی کـوڵان بـەردەوام لێکـی ئەدەن تـا ئـەو کاتـەی گۆشـت و ساوەر تێکـەڵ ئەبێ و خەسـت ئەبێتـەوە. کاتی خواردن رۆن و دارچینـی ئەکـەن بـە سـەردیدا. حەلیمی شاری سنە بەناوبانگە کە هەندێ چێشتخانەی تایبەت لە مەنجەڵی مەزندا لێـی ئەنێـن و بە کەوچکێکـی گەورەی دار مای ئەهێننەوە.

حەمبەل: تاقمی راست و چەپی فیشەکدان.

حەنەک: گەپجارِیی، گەمە و گەپ.

حەوتەوانـەی کـەلان: ف دب بـزرگ، ع الدب الاکبر.

حەوتەوانـەی گچکـە: ف دب کوچـک، ع الدب الاصغر.

حەفت ئەورەنـگ: حەوتەوانـە ع بنـات النعش.

حەوشەمەڕ: پەچەی مەڕ، خەلان، شوێنی کار و بەرخ.

حەیدەرخان: حەیدەر عەموو ئۆغلو، سـالّی ١٨٨٠ ز لـە شـاری سـەلّماس لەدایـک بـووە. لـە گورجسـتان بـووە بـە ئەندازیار و ئەندامـی پارتـی سووسـیال دێموکراتـی رووسـیە، هاورێ و هاوخەباتـی لنین بوو. دامەزرێنـەری یەکـەم پارتی کومونیسـتی ئێرانـە لـە جوونـی ١٩٢٠ زاینـیدا. حەیـدەر خان توانی لەگەڵ میرزا کووچک خانـی جەنگەڵـی رێ بکـەوێ و لە ماوەی حەوت مانگی کۆتایـی بزووتنەوەکە، نەک هـەر خـۆی بەڵکوو بە چـەک و تەقەمەنی یارمەتـی بزووتنـەوەی جەنگەڵـی دا. کێشـەی نێوان سەرکردایەتی بزووتنەوەی جەنگەڵ بوو بە هۆی کوژرانی.

حەیزەران: قامچی یان چێوتالیمی دەسـتی ئەفسـەرەکان، حەیزەرانێکـی ناسـکە و بە سیرمەی چەرم چنراوە و دوو گەڵا چەرمی باریک وا بە نووکەکەیەوە.

خاپێنراو: فێڵ لێکراو.

خاپینۆک: رازاوی، گوماناوی.

خـاچ تێروانیـن: راسـتەوخۆ و بـە مۆرەوە تێروانین.

خاراو: راهاتوو لەگەڵ کار، دنیا دیدە.

خازەڵۆک: گەدا، سوالّکەر.

خاکەڕایی: مـل بەکوێن بوون، بێ دەماری ☐ف تواضع.

خاڵایی: لاکەلەکە.

خان: نازناوی پیاوی دەسەڵاتدار.

خاوبەستن: خاوکردن و بە هەڵەدا بردن؛ کلاو سـەرنان :: خـاوی تۆیـان بەسـتووە.

خـاوە: پیتاکـی میری؛ کەرانـە، قەرەبووی مامەڵـە پەشـیمانی؛ سـەرانە بـۆ گەڵەگا و زۆردار؛ لکی تازە ڕواو لە لق.

خرت: نێری، بزنە نێری دووسالان.

خـزن: گـۆڕی پیر و مەشـایخ، گۆڕی پیرۆز و پاکیزە.

خمگەر: ڕەنگرێژ.

خۆحەن: ڕاستەوخۆ ☐ف مستقیم.

خۆرا: بۆ خواردن شیاو.

خۆیا: دیار، ئاشکرا، دەرکەوتن و نواندنی بیچم و کەسم.

خۆیـان: کا و گەنمـی تێکـەڵ پێـش شـەن کردن.

خواجانـە: دوو سـەکۆ لـە هـەر دوو بەری دەروازە.

خواجـە: پیـاوی خەسـێنراو، پیـاوی گون دەرهاتگ.

خودان: خێو، خاوەن.

خوڕڕەمدین: بابەکی خوڕڕەمدین، سـەدەی نـۆی زاینـی، لـە ناوچـەی ئەدەبیـل، سەرکردەی شۆڕشی ڕزگاریخوازانەی دژی عەباسـیەکان بوو کە ماوەی بیسـت ساڵان بـەردەوام بـوو. خوڕڕەمدینـان بـە بەرگ سوور بە ناوبانگن بەو جۆرەی کە پەیڕەوانی ئەبوموسـلیمی خوراسانی بە بەرگ ڕەش ناسـراون. ئایینی خوڕڕەمدینـان کە خۆی بە واتای بەهدینە، ئاوێتەیەکی زەردەشتی و مەزدەکی بووە.

خوشین: خزین و ڕێکردنی مار.

خومـار: کەسـێ کـە دوای نەشـەبوون و سەرخۆشی سەری ئێشێ.

خەپرەکـردن: لێـک ئـاڵان و بەنـاو یەکدا هاتن و چوونی مەڕ و بزن، کاتێکە بە هۆی دیاردەیەکـی سروشـتی وەکـوو بـا و تـۆز و برووسکە و وردە بارانەوە قەڵس ئەبن.

خەرابـات: وشـەی خەرابـات، واتایەکـی بـاڵای هەیـە و ئەمـاژەی بـۆ یەکبوونـە، ئـەو شـوێنەی وا عـارف تێیـدا خەریکـی گەڕانـە و بـۆ پلـەی بـاڵای ون بـوون، کاڵبوونـەوە، نەمانـی هەمـوو نەخـش و ڕواڵەتـە ڕواڵەتـی و نـا خوداییـەکان تـێ ئەکۆشێ. لە فەرهەنگەکاندا ئەم واتانەی بۆ نووسـراوە: مەستی بێ ئاگا، سەرخۆشی بادە، مەسـتی مەسـت، مەیخانە، دنیای کەلاوە، کاولسـتان، دنیای بێوەفا. شاعیرە مەزنـە کلاسـیکیەکانی کـورد شـارەزای فەلسـەفە و چەمکی خەرابـات بوون و لە شیعرەکانیاندا باسی خەراباتیان کردووە:

ئەحمەد موختار جاف

لە عەشقی خووبڕوویان مەنعی من هەرگیز مەکە
واعیز - بە دەستی خۆم نییە بەخوا ئەمە دەردێکی زگماکە
بەڵێ بازاڕی دەهرە وا یەکێ سۆفی یەکێ شێخە -
یەکێ جێگەی خەراباتە، یەکێ بێهۆشی تریاکە

دیسان ئەحمەد موختار جاف

زاهید وەرە نــاو بەزمی حەریفانی خەرابات - لادە لە ڕیا و سەرزەنشی قۆڕ و خەرافات
یــەك جورعــە بنۆشــە لــە مەیی بــێ غەش و گوڵڕەنگ - ئەســڵەن مەکە تـۆ بەو پڕو پوچانە موبالات

مەحوی

شوکر هۆشیارە مەحوی، تێدەگا دنیا خەراباتە
کە بەدمەستی بکا ئەهلی، خراپەی بۆچی لێ دەگرم

دیسان مەحوی

شوکری حەق بەر دەری هەر فەقرە ئیقامەتگاهم - بــەر دەر و بــاری نە ســوڵتان و نە شــا نیمە مەلاژ
بەڵکــە لەو ڕێیەوە من پەی بەمەمە عیمرانی بەقا - مەحویا غەیری خەراباتی فەنا نیمە مەلاژ

شامی کرماشانی

خەرابم کرد خەرابات خەیاڵت
وە دەس چود عەقڵ و ئیمانم ، وڵم کە
وە بادەی تەڵخ جام زندەگانی
دەمێ مەست و غەزەڵ خوانم، وڵم کە

لــە شــیعری فارســیدا ، حافزی شــیرازی یەکێکــە لەو کەســانەی خەرابات و هەموو ڕەهەنــد و لایەنەکانی ئەم دیاردە عیرفانیە پێکەوە ئەنوێنێتەوە :

یادی ئەو یــارە پیاڵەی هەڵئەدا لــە بەزمی یاران
یادی ئەو بەزمــە من و یار و، خوا بەڵام لامان بوو
یادی ئەو کاتە خەرابات نشــین بووم و مەســت
ئەو شتەی لێرە لە مزگەوت کەمە لام لامان بوو

دیسان حافز

من بە یادی لێوی ئەو چوومە خەرابات دوێشــەو - دیم هەشــی مەی دڵی پڕ خوێــن و لە ژێر پێی گڵ بوو

خەروار: کێشــێکە بەرامبــەر بــە سێســەد کیلۆ.

خەڕۆ: لەخــۆ بایی ، دفــرە ، خۆدەرخەر **::** دەستخەڕۆ: فریودراو، فێڵ لێکراو.

خەڕۆبــوون: لەخــۆ بایــی بــوون ، لەخــۆ دەرچوون .

خەســرەو: یــان خەســرەوی نەوشــیروانی دادگەر لە پادشایانی بە دەسەڵاتی ساسانی سەدەی شەشەمی زاینی ☜ ئەنووشە .

خەسەتوورەکە: ماســتی لــە کیســەکراوی ئاوەچنکراو.

خەفتیان: ساردە پایز.

خەلان: کۆز.

خەلەسـاو: لــە خــەم ڕەسیو، نەخۆشــێک کە قەیرانــی نەخۆشــیەکەی تێپەڕاندبێ و

بەرامبەر بەو نەخۆشیە پارێزراوی پەیدا کردبێ ف مصونیت یافتە.

خەڵخاڵ: کە تا کۆتایی رژیمی پەهلەوی پێی ئەوترا هێرۆئاوا، لە شارەکانی پارێزگای ئەردەوێلە کە زنجیرە چیای تالش لە دەریای مازندەران جیای ئەکاتە، دانیشتوانی بە زمانی ئازەری و تاتی و کوردی قسە ئەکەن، بە تایبەتی شارۆچکەی لەمبەر و گوندەکانی دەوروبەری کە هەموویان کوردن.

خەم: پێچ؛ ران :: رانی راست، لنگی راست.

خەنازیر: کوانی زل کە لە مل دێ، دمەڵی گەورە.

خەنیم: هاوتای کەسێک لە زۆرەبان و رکەبەرایەتی و پێشبڕکێدا.

خەور: لێڵ، تەماوی.

خەوگەڕ: ئەو کەسەی بەدەم خەوەوە ئەڕوا بەرێدا.

خێرتە: بەیاری هەرگیز نەکێڵراو.

خێسە: مۆڕە، بە گۆشەی چاو روانین بە تووڕەیی.

خێورانەوە: توانەوە، سوێ بوونەوەی دڵ. ئەم دارەتە پەیوەندی بە باری دەروونی مرۆڤەوە هەیە، نەک ئازاری جەستەیی.

خیا: یخ؛ یخدانی وشتر.

دابرانێ: کێبەرکێ لە گوریس کێشاندا.

داتەکاو: بریتی لە والابوونی کیسە و شەلتە بە هۆی راوەشاندنەوە و لە هەمان مایەدا واتە لەڕ و لاواز بوون و گۆشت بە لەشەوە نەمان و هەڵوەرین.

دادوییە: رووزبێهـ کوڕی دادوییە ناسراو بە ئیبنی موقەفەع لە نوێنەرانی بیرکردنەوەی زانستیە لە سەدەی هەشتی زایینی، بۆ سەرکەوتنی زانست و مرۆڤ دژی خوراڤاتی دینی، کە ئامێرێکی گرنگە بۆ یەخسیر کردنی رۆحی جەماوەر خەباتی ئەکرد و گومانی لە هەموو ئاین و ئاینزاکان هەبوو. هەر ئەم ئازادیخوازی و جەربەزیەی لە دەربڕینی بیر و باوەڕدا بووە هۆی ئەوەی مەنسووری عەباسی بەناوی کافر و زەندەقە، فەرمانی کوشتنی بدات.

دارا: یان داریووشی سێیەم، کوڕی داراب، نەوەی داریووشی دووەم، دوا پادشای ماد، سەدەی چواری زایینی ☜ داریووش.

داروازێ: سەمای یاریکردن بە دار.

داروپەردوو: لاوار، بەرد و دار و هەڵاشی خانووە رووخاو ف آوار.

دارەبەن: دارەڕای خانوو؛ داری قەزوان.

دارەت: دۆخ، ژیوار، حاڵ، حاڵەت :: ئەو دارەتەی بەسەرم هاتبوو، لە دارەتێکدا بووم.

داریووش: داریووشی مەزن، لە پادشایانی بە دەسەڵاتی ماد. سەدەی شەشەمی پێش میلاد. فارس، بە پادشای هەخامەنشی ناوی ئەبا، لە کاتێکا خۆیان دان بەوەدا ئەنێن کە هەخامنشی درێژەی مادە. باپیرەی داریووش ناوی هەخامەنش یەکێک لە سەدان سەرداری ماد بوو. بەڵگە بۆ ماد بوونی داریووش، یەکێک لە کۆنترین سەرچاوەکان، **تەوراتە**. لە تەورات دا زیاتر لە سی جار ناوی ماد و داریووش هاتووە و، تەنها جارێکیش باسی هەخامەنشی تیا نییە. بە تایبەت لە لایەن دانیاڵی نەبی کە خۆی کاربەدەست بووە لە دامووداژگای داریووش دا. تەورات، کتێبی دانیاڵ نەبی، بەشی ٦، ئایەتی ٣١ ئەڵێ: **داریووشی مادی** ئەوسا کە سێ بیست و دوو ساڵ تەمەنی بوو، خاکی کەلدانی گرت و بوو بە پادشای ئەوێ. هەمان سەرچاوە بەشی ٩، ئایەتی ١ ئەڵێ: لە یەکەم ساڵی دەسەڵاتی داریووشی کووڕی ئەهاسووریۆس لە **تۆوی مادەکان**، کە بوو بە پادشای خاکی کەلدانیان. داریووش ئەگەر فارسە بۆ پێی نالێن لە تۆوی فارس؟ هەمان سەرچاوە، بەشی ١١، ئایەتی ١ ئەڵێ **داریووشی مادی** و... ئەگەر حکوومەتێک لە ئارادا بووایەت بە ناوی هەخامەنشی دیارە پێویست نەبوو بڵێن داریووشی مادی، چونکە وەک فارس ئەڵێ ئەوە سەد و ئەوەندە ساڵە ماد تیاچووە، بۆ ئەبێ بنووسن ماد و مادی. ئەویش کەسانێک کە خۆیان راستەوخۆ کاریان بۆ داریووش کردووە و زانیویانە کاریان بۆ کێ کردووە. هەروەها ئەوەش ئەزانین پادشاکان و حکوومەتەکان چەندە سوورن لەسەر ناو و نیشانی خۆیان.

داژدار: لایەنگر.

داسووکە: قەڵاس، دەسک، گوڵە گەنم کە لە دەمی داس دائەکەوێ.

داگرتبێ: خشاردبێتەوە :: خۆداگرتن: خۆ شاردنەوە.

دانکە: هاوڵەی ئاژەڵ کە جەرگی دائەڕزێنێ.

دانەکیرێ: دانەچییرە.

دخۆ: کوێخا، قێخا.

ددان لە چیرەوە هێنان: ددان چیر کردنەوە.

درکە: کنایە.

درم: ئاهۆ، پەتا، نەخۆشی گیرۆ.

درێخ: ئەفسووس، تاسە، ئەسەف.

دڕدۆنگ: دوودڵ، بەگومان.

دڕنی: بۆنی گرانی لەش؛ بۆنی تەگە لەکاتی تێبەرداندا؛ بۆنی ماسی.

دفـره: لەخۆبایـی، لووتبـەرز، خـەڕۆ، غورروور.

دکتـور: ئەمازەیـە بە دکتـور **تەقی ئەرانی** کـە ١٩٠٣ی زاینـی لە تەورێـز لەدایک بووە. ئەرانی دوکتۆرای شـیمی لە ئاڵمان، کومۆنیسـت، ئەندامـی یەکـەم حیزبـی کومۆنیستی ئێران بە سەرۆکایەتی حەیدەر عەمـوو ئوغڵـوو، ئەندامـی بەرجەسـتەی گرووپێـک بـوو کە سـاڵی ١٩٣٦ لە تاران گیـران و زیندانـی کـران. ئـەو کەسـانە هەرچـەن پیـش گرتنیـان پەیوەندییـان پێکەوە نەبـوو بەڵام لە زیندان بە گرووپی پەنجـا و سـێ کـەس ناوبانگیـان دەرکرد. گۆڤـاری دنیـا یەکێکـە لـە بەرهەمەکانـی خەباتـی ئایدیۆلۆژیکـی ئەرانـی. ڕۆژانـی دە تـا پانـزەی ڕێبەندانی سـاڵی ١٣١٨ی کۆچـی بەرامبەر بە مانگی یەکی ١٩٣٩ی زاینـی ئەرانـی نەخـۆش کـەوت و ڕۆژی پانـزە بە شـێوەیەکی گوماناوی لـە زیندان کۆچـی دوایی کـرد. ئەرانـی دەرمانخوارد کرابـوو و ڕێگـە بە دکتـوری زیندان نەدرا تیماری بکات. **بوزورگـی عـەلـەوی** هاوڕێی ئەرانی پەرتووکێکی بەناوی «پەنجا و سێ کەس» نووسـیوە. **شـــاملـوو**، شـیعرێکی درێـژی بەناوی «قەسـیدەیەک بۆ مرۆڤی مانگـی ڕێبەنـدان» لە پەسـنی ئەرانیدا هۆنیوەتەوە.

دگەر: بێگانە، نامۆ، غەوارە، نامەحرەم.

دڵاوا: بەخشندە، دەسکراوە.

دڵاوەدان: بەهۆش، وریا، زۆرزان.

دۆخەوا: دۆکولێو.

دۆش: دژ، مات، کز.

دۆشدامان: دژدامان، مات و کز بوون.

دۆشەکڵە: دۆشەکی پچکۆلانە.

دۆڵ: سوێنە، تەغار.

دۆلاڤ: ئاوبارە، پلوسکی ئاوبەر.

دۆلکە: تەغار، کەپوولە، کیل.

دۆڵەسـاو: چەومـاڵ، خاوێنکردنـەوەی کارێز.

دوانـزە ئیمـام: شـێعەی دوانـزە ئیمامـی بڕوایـان بـە دوانـزە ئیمـام هەیـە کـە ئەمانـەن: عەلـی، حەسـەن، حسـێن، سـەججاد، محەمـەد باقـر، جەعفـەری سـادق، مووسـای کازم، ڕەزا، محەمـەد تەقـی، هـادی، حەسـەنی عەسـکەری، حوجەت کوڕی حەسەن.

دوت: کچ، یار، خۆشەویست.

دوژمنـکام: کەسـێکە لاواز بوونـێ و بـار و دۆخـی بەدڵـی دوژمـن بـێ؛ بـە کامـی دوژمن.

دوێرد: دواردی، مقەست، قەیچی.

دوومان: تەم و مژی سەر کێوان، توومان.

دەربایس: پەرۆش، گرنگی :: دەربایس نایەت: لای گرنگ نییە.

دەربیچە: دەلاقە، وەنەدی.

دەروو: رەهۆڵ و رێچکەی دەرباز بوون؛ دەرگای خێر و خۆشی.

دەرەلنگ: دەلینگ، ئەو بەشە لە شەرواڵ کە بەلەکی پا دائەپۆشێ.

دەریزان: ئاستانە، ئاستانەی دەرگا.

دەستخاڵە: دەسکاڵە، جۆرێک داس.

دەستەک: دەفتەر، دەفتەری گەورە؛ ئاڵوودار؛ ریزە دێراوێک.

دەستەکەوشە: دەستگیرەی ئاموور لە جووتکردندا.

دەستەجلەو: پەتی لەغاوی وڵسات.

دەستەوەرە: دەستەبەرە، ناوەی قورکێشان، برانکاردی نەخۆش گواستنەوە.

دەسخەرۆ: خەڵەتاو، فریودراو.

دەسرۆکە: چارۆکە.

دەسک: ئەو گوڵە گەنم و جۆیەی لە دەمی داس هەڵئەوەرێ، قەڵاس، داسووکە :: دەسکچن، دەسک چنینەوە، دەسکەوان.

دەسکەوان: قەڵاسچن، ئەو کەسانەی بەدوای دروێنەواندا گوڵە گەنم یان جۆی لەداس بەجێماو، واتە دەسک یان داسووکە کۆئەکەنەوە.

دەسەندە: بەخشش، قەززدانەوە بە بەش بەش :: بەرتیلی سووکەڵە و کەمبایی.

دەستەندەخۆر: ئەو کەسەی بە بەرتیلێکی سووکەڵە و کەمبایی خۆی ئەفرۆشێ، مرۆڤی چرووکی چاوبرسی.

دەگە: فێڵ، گزی :: دەگەلێدان: لە پشتەوە خەنجەر لێدان، فێڵکردنی ناجوامێرانە.

دەلە: جبە، عابای مەلا.

دەلی: دەلوو، دەلۆ، شێت، دێوانە.

دەڵپ: فرەوان، هێڵ و هەراو، گەورەتر لە ئەندازەی پێویست.

دەماخ پـرواو: پەست بوو، زۆر وەڕەز و جاڕس.

دەمبر: چەقۆی پینەچی، گۆترە.

دەمبێن: دەمبەست، دەمامکی دەمی گا و ئەسپ کاتی گێرە کردن.

دەمخەندە: خەندە و پێکەنینی زۆر کورت.

دەمچەپلە: کەسێ کە خێرا قسە ئەکات و دەم بە یەکدا ئەدات.

دەمنە: دارجگەرە، مۆدنە.

دەمەسات: ساتەوەخت، دەمێکی تێپەڕ و کەم ماوە، سات و دەمێک.

دەوەن: پنچک.

دەوەن بە ئاش: کێشەی بێ‌سوود.

دەوێڵ: سیرمە، سیرمەی بەستنی ملی مەشکە.

دێبەر: رۆژە جووتێکە لە زەوی.

دیزەڵە: قووڵایی بان سمت.

دیلۆک: دیلانێ، هەڵپەڕکێ.

دیم: روخسار، رواڵەت، روومەت :: دیمانەت بەخێر: شادم بە بینینی روخسارت :: دیمەن: ئەو رووگە و رووبەرەی لە بەرەگەی روانیندایە.

دیواندڕ: زۆر قسەزان.

دیواندەر: کون بوو لە هەر دوو دیوەوە.

دێوانە: شێت، شەیدا و سەرگەردان، دەروێشێک کە عاشق و سەوداسەری پیری رێبازەکەی بێ؛ دێوئاسا.

دیوەرژەن: تەپوتۆزی زۆر و زەبەند.

دێوەرە: چەرچی.

دێوەزمە: مێردەزمە، غوولی بیابان.

راتڵەکاندن: راوەشاندن بە توندی.

رادان: خاوێن کردنەوە :: گەوڕ رادان.

راڕا: دڕدۆنگ، وازوازی، هەردەبیر، دوودڵ، بیرەبیر [ف] وسواس.

راسپاردە: دوا گوتە و بڕیاری کەسێک پیش مردن، راسپێری [ف] وصیت.

رانان: راوکردن و دەسبەسەراگرتن، پەیرەوکردن، راوەدوونان.

راواندن: ورینەکردن، لەبەر خۆوە قسەی هەڵیت و پەڵیت کردن.

راهی: رزگاربوون، رەهابوون.

رفحە: رەفە، تاقەی زۆپ.

رند: جوان، شۆخ و شەنگ، خانومان.

رۆژنە: رۆژن، رۆچنە، کولاوکە، دەلاقە :: کلاورۆژنە.

رۆژەڤ: واقیع.

رووبینی: مەرایی، خۆشامایی کردن، ماستاوکردن.

رووژە: ئەڵماس.

رەبەت: حەشارگە، کەوشەنی خۆ حەشاردان.

رەپ و راست: بێ رووبینی، راستەوخۆ.

رەختە: خۆگر، تۆکمە؛ پۆشتەوپەرداخ.

رەخنە: هەڵسەنگاندن، بەراوردکردن؛ تەئسیر، کارتێکردن [ف] نفووز.

رەزڵە: مۆغەرەی پشت.

رەسید: متمانە، کرێدیت.

رەشمە: گوریسی باریک، هەوسارێک لە سەرکەللە ئەخرێ.

رەقەبوار: بواری دژوار :: بوار: دەراوی پەرینەوە؛ ئەو بوارەی پەرینەوەی لێئەکرێ بەلام بە دژواری، رەقەبوار بەو شوێنانە ئەوترێ پرس و جۆی لێیە و باج وەرگرتن هەیە، ئەو باجەی کاروانچی کورد لە توانایدا نییە بیدات، بۆ وێنە پرسگەی باج وەرگرتن کاتی هاتن بۆ ناو شار؛ دەروازەی رێگەی بانە بۆ ناو شاری

ز

سەقز ناوی رەقەبوارە.

رەگیژە: وردە رەگ، وردە دەمار.

رەمەن: سرک، سڵ، رەقۆک.

رەند: مێرخـاس، خانەدان، بەهیممەت، بوێر، جەربەزە.

رەنـدۆڵ: ئـاودڕی گوشـاد؛ دۆڵچـەی ئاوکێشان.

رەوا: حەڵاڵ :: نارەوا: حەرام.

رەوزە: گێڕانـەوەی سـەربردەی ئایینـی و بەتایبەتـی بنەماڵـەی عەلـی کـوڕی ئەبوو تالیـب و تراجیدیـای کەربـەلا و کوژرانـی حسێن و یارانی بە شیعر و پەخشان وەکوو سـەردۆلکە، بەتایبەتـی لەنـاو شـێعەی ئێـراندا، لـە مانگـی محـەرەم و رۆژانی تاسـووعا و عاشـووراداد، کەچی لە هەمان رۆژانـی نۆ و دەی محەرەم لە وڵاتی وەکوو مەغریـب ئاگـری شـادمانی ئەکرێتـەوە و منالآن جەژنانە وەرئەگرن، ئەمە لە کاتێکا کە بە گوێـرەی شـەجەرەنامەی بنەماڵەی پاشـایەتی عەلـەوی مەغریـب، شـای مەغریـب محەمـەدی شەشـەم بـە ٢٨ پشت ئەگاتەوە بە حەزرەتی عەلی.

رەوزەخوێن: ئەو کەسانەی رەوزە ئەڵێن.

رەوەنـد: رەوەن، هەوارگـە بـە مـرۆڤ و ئاژەڵ و پاتاڵ و وڵساتەوە؛ خێڵی گەرمێن و کوێستانکەر، خێڵەکی.

رەهـۆڵ: تونێـل، کونکردنـی کێـو بـۆ دروسـتکردنی رێگـە و نزیککردنـەوەی مـاوەی هاتوچـۆ، کونکردنـی بـن عـەرز بۆ کارێـز و ئـاوەڕۆی مـالآن ⓕ دهلیـز ⓔ الرواق.

رۆینە: وێرغە.

رێژەن: فراوانی، بەرەکەت.

رێوار: راستگۆ.

زاغ: مەیدانی دروێنە.

زاڵگە: پاسگە، بنکە.

زایەڵـە: دەنگدانـەوە، دەنگـی شـیوەن و گریان.

زرێزە: زنجیری زۆر باریک.

زکۆ: زبر و دڕ و قەبە.

زلحۆرت: زلحۆ، زلی حەپۆل.

زمانگێر: کوڵەفیتنە، دووزمان.

زمهەریـر: سـەرمای زۆر سـەخت کـە ئەکەوێتە چلە چکۆلەوە.

زۆرخاخ: دۆڵی ئاش.

زۆرگ: زورگ، زورب، زەوی هەڵـەت و چاڵ و بەرز، زنجیرە تەپۆڵکە ⓕ ماهور.

زوا: وشک، قاق.

زورم: تریشقە، تەندەر.

زوجەنـاح: واتـە خاوەنـی دوو بـاڵ، لـە فەرهەنگی رەوزەخوێنیدا ناوی ئەسپەکەی

ئیمام حسێنە کە بە سواری ئەو ئەسپە چووە بۆ شەڕی کەربەلا. زوجەناح ڕێزێکی تایبەتی لەلای شێعە هەیە و بە نازناوی «بُراق» ئەسپی تێژپەڕ ناوبانگی هەیە.

زوجەوشەن: شمری کوڕی زوجەوشەن، لە هۆزی «بەنی کلاب» سەرەتا لە یارانی عەلی ئەبی تالب بووە و پاشان چووەتە ڕیزی خەوارج. زۆربەی پەیڕەوانی ئاینزای شێعە، شمر بە بکوژی ڕاستەوخۆی ئیمام حسێن ئەزانن.

زوور بوونەوە: مۆڕبوونەوە.

زوورە: بەردەزوور، هەسانی زبر.

زەخمە: ئەو بزمارەی تاری پێ لێ‌ئەدەن ف مضراب.

زەرک: قاپی ئاوخواردنەوە.

زەڕکەف: دەزووی زەردی زێڕین، پۆدری زەردی وردە، ورکە زێڕ.

زەل: قامیش.

زەلان: قامیشەڵان.

زەڵاڵ: ڕەوانی بۆ دەنگ و ئاواز؛ ڕوونی و سافی بۆ ئاو.

زەمزەمە: گۆرانی خوێندن لەبەر خۆوە. دەنگی بلاوێن.

زەندک: کۆش، دامین :: زەندکی کراس.

زەنگن: پاچ، قوڵینگ.

زەنگۆ: ئاوزەنگی، ڕکێف.

زەهاو: درزی باریک کە ئاوی لێ دێ.

زێڕبەفت: بە زێڕ چنراو.

زێوار: زیوار، پەراوێزکاری، حاشیەبەندی :: زێوار زیو: بە زیو نەخشێنراو.

زیارەتان: سەرقەبران، گۆڕستان.

زیندەخەون: خەیاڵی نێوان خەو و بێداری.

زیرە: کەموون.

زیگ: ژیگ، پەرتووک یان زانستی ڕێسای ڕێکخستنی ئەستێرە و لێکۆڵینەوە لە گەڕ و ناوەندی هەسارە و ئەستێرە و دارشتنی ڕۆژژمێر؛ سەرەتا ژێ بووە و ژێ واتە دەزوو و، ژێ کە تان و پۆی کووتاڵی پێکهێناوە وەکوو خشتەی نەخشە لە کارگەی چنین‌دا بەکارهێنراوە. ژیگ یان زیگ لەوێوە بە واتای خشتەکانی ڕێسای ئەستێرەناسی وتراوە. سەبارەت بە ژیگ یان زیگ لەو زمانەی فارس پێی ئەڵێن پەهلەوی یان فارسی ناوەڕاست، **هیچ** ئەمازەیەک بۆ زیگ نەهاتووە و ئەم گۆڕانکارییانە هەمووی لە سەردەمی کوردی ساسانی‌دا ڕووی داوە. زیگی گەورە یان ژیگی شالیار، لەسەردەمی نەوشیروانی ساسانی، ساڵی ٥٥٥ی زایینی بەرهەم هێنراوە. عەرەب ژیگی کردووە بە زیج. ژیگ چووەتە ناو زمانی یۆنانی و لاتینی سەدەکانی ناونجی و بووە بە زیک یان ئەزیک ف ع الاسطرلاب،

ابراج.

زینە: دڕکەزی، زی، دڕکێکە ئەیکەن بە پەرژین ف خاربن.

زیوەر: زیخ و بەردی درەوشاوەی بن ئاو و زەناو.

س

ساماڵسا: ساماڵ و لووسبوونی عەرد بە بەفر و داپۆشانی عەردی رەش.

ساواز: بێ شەرم، رووداماڵراو.

ساوازە: شەرم، حەیا، شۆ :: ساوازەی شکا: رووی کرایەوە، شەرمی شکا.

ساورمە: داری وشکی زۆپە، ئێزم.

ساورین: سابرین، نێری تەگە.

سایمە: نەخۆشی ئاژەڵ.

سبادرە: پێش کازیوە :: نە سبادرە نە بەرەبەیان.

سپێدپەهنا: کازیوە.

ستاری سەردار: ئەماژەیە بە ستارخان کە لە سەردارانی مەشرووتەخوازی تەورێز بوو و لە سەردەمی محەمەد عەلی شای قاجار، سەرەتای سەدەی بیستی زاینی خەباتێکی زۆری دژی دوژمنانی مەشرووتە کرد.

ستارگرتن: ئارامگرتن، هێوربوونەوە.

ستێر: پێرک، بەرزایی خۆڵ و بەردی کەوشەنی نێوان دوو زەوی.

سرمیج: سەرمیچ، بنمیچ ع سقف.

سرووش: دەنگی پێوار، دەنگی لە غەیبەوە؛ لە ئاوێستادا بە واتای فریشتەی پەیامهێنەر و پەیکی ئەهوورامەزدا هاتووە.

سکڵ: پشکۆ، پۆلوو، پنگر.

سکور: ئەستۆ، مل، گەردن.

سکورد: ئەستۆ، مل، گەردن.

سلۆک: سرک، رەمیو.

سندۆڵ: هاوەنی بەردی گەنم کوتان.

سنگەبەر: شوێنی سنگ لێداکوتراو بۆ بەستنەوەی پاتاڵ.

سۆزانی: کچە کاولی؛ بە واتای ئافرەتی خراپ و بێ شەرتوشۆ بەکار ئەهێنرێ.

سوا: وەستا، وەستاکار.

سواڵەت: گلێنە؛ گۆزە و دێزە و کیتەڵە و شتی دەوستکراو لە گڵەسوورە کە سوورەوەکرابێ.

سووتک: پاشماوەی شتی سووتاو :: سووتکە جگەرە.

سۆلان: رەسەن.

سۆلاندنەوە: تۆزاندنەوە، کزاندنەوە.

سووتڵی: قەپاتمە، ژنی بێ مارەیی راگرتن بۆ رابواردن.

سوێبوونەوە: سست بوونی دڵ بەهۆی ئازاری زۆرەوە، غەم خواردن بۆ کەسێک.

سوێنە: دۆڵکە، تەشتی سواڵەت، تەشتی

گلێنه.

سەباح: حەسەنی سەباح، کە بۆ دڵڕەقی و تۆڵە سەندنەوە بە نموونە ئەیهێننەوە لە خێڵی «حمیر عرب» باوکی خەڵکی یەمەن بووە. دامەزرێنەری ئاینزای صباحیە یان ئیسماعلیە لەسەر بناغەی ئیمام بوونی نزاری کوڕی موستەنسەر لە سەدەی دوانزەی زاینی. سەباح ئەیوت خواناسی بە ئاوەز و زانین نییە بەڵکوو بە فێرکارییەکانی ئیمامە. سەباح مرۆڤێکی دڵڕەق و بڕوای تەوای بە تڕۆر هەبوو و لە ماوەی ژیانی سەد ساڵەیدا هەزاران تڕۆریستی پەروەردە کرد. نیزامەلمولک سەرداری ئەو هێزەی چووبوو بۆ گرتنی قەڵای ئەلەمووت، بنکەی سەباح، بە خەنجەری سەباحیەکان کوژرا، هەروەها دوو کوڕەکەی نیزامەلمولکیش یەک لە بەغدا و یەک لە نەیشاپوور تیرۆر کران. هەر کەس دوژمنایەتی ئیسماعیلیەی بکردایەت بە خەنجەری تڕۆریستەکانی سەباح ئەکوژرا. تەنانەت سوڵتان سەنجەر، کە خەنجەریان لە عەرزی ڕەقی ژووری خەوەکەی چەقاندبوو و نووسیبوویان: **ئەو خەنجەرەی لە عەرزی ڕەق ڕۆبچێ، سینگیش کون ئەکا**، لێیان ترسا و لەگەڵیان ڕێککەوت. سەباح تەنانەت دوو کوڕی خۆیشی کوشت کە پێی وابوو بەدڵی ئەو پەیڕەوی لە دین ناکەن. بۆ ناسینی سەباح پێویستە «قەڵای ئەلەمووت ▢ف قلعة الموت» بخوێنرێتەوە.

سەبەڵان: کێوێکی بەرز و بە ناوبانگە لە پارێزگای ئەردەبیل، باکووری ڕۆژاوای بەناو ئێران.

سەراسێ: سەراسۆ، سەرێشە، پاڵەپەستۆ و گوشاری ژیان.

سەرتیپ: لە بری پلەی سەرگورد هاتووە لە سپای ئێراندا. سەرتیپ لە هێزی پێشمەرگەی کوردستاندا پلەیەکە هاوتای سەرگوردە.

سەرجەڵە: پێشەنگ؛ سەرەتا.

سەردار سپا: ڕەزا قەزاق، ڕەزا ماکسیم، کە بە دەستی ئێنگلیس کوودتای لە قاجارەکان کرد، بە ناوی ڕەزا شای پەهلەوی پاشایەتی پەهلەوی دامەزراند. لە ١٩٢٥ تا ١٩٤١ی زاینی. ڕەزا قەزاق کە هەتیو بوو و بە هەژاریی گەورە ببوو، هیچ ناو و نیشانێکی نەبوو. ڕاوێژکارەکانی بە باشیان زانی ناوێکی بۆ هەڵبژێرن شیاوی پادشا بێ. بۆ نموونە ڕەزا پاڵانی واتە کورتاندروویان کرد بە **ڕەزا پەهلەوی** گوایە کۆلکەی بگاتەوە بە ئەشکانیەکان. جاڕ درا؛ کێ پەهلەوییە ئەبێ ناوی خۆی بگۆڕێ، ئیتر کەس بۆی نییە پەهلەوی بێ! یەکێک لەو کەسانەی چیرۆکەکەی دەنگی

دایەوە **مەحموودی پەهلەوی** نووسەری بەناوبانگ و خاوەنی پەرتووکی هەشت بەرگی **مێژووی پەیوەندی سیاسی ئێران و ئینگلیس** بوو. کاتێکە ناوەکەیان لێ سەندەوە، وتیان ناوێکی تر هەڵبژێرە. ئەویش وتی جا کە ناوی خۆم بە کەڵەگایی لێ بسێنن و نەتوانم هیچ بکەم، دیارە بەس مەحموودم و لەوە زیاترم شیاو نییە. لەووڵا مەحموودی پەهلەوی بوو بە **مەحموود مەحموود!** ڕەزا خان کە تەنها خۆی و کوڕەکەی محەمەد ڕەزا پادشاییان کرد و، کوڕەکەشی هەمان چارەنووسی خۆی هەبوو، واتە سەرەتا دایان نا و پاشان لە وڵات دەریان کرد، گەورەترین زەرەریان لە فەرهەنگی ناوچەکە دا و نەک هەر ناسنامەی خەڵکیان بە ئاشکرا دزی، مێژووشیان سەر لە نوێ نووسیەوە. وشەی ئێران کە تا ساڵی ١٩٣٥ز بۆ ناوی ناوچەکە و نەتەوە ئێرانیەکان بە تایبەتی کورد و ماد بەکار هێنرابوو، نەک بۆ سیستەمێکی حکوومەتی، دزییان و حکوومەتەکەی خۆیان ناو نا ئێران. لە دەیان هەزار سکەی زێڕ و زیو و ئاسن کە دۆزراوەتەوە تەنها یەک دانەیان، لە هیچ سەردەمێکدا، وشەی **ئێران** ی لەسەر نەنووسراوە. ئەوسا کەوتنە نووسینی مێژووی ٢٥٠٠ ساڵە، ئەو زنجیرە حوکمدارییانەی تورک و تەتەر و غوز و ئوزبەک و مەنگول و گوورکانی و سلووکی و هەموو جۆرێکی تیایە، فارس نەبێ. ئەم پڕۆسەیە تەنها لە بواری ناسنامە و مێژووەدا نەبوو. ڕەزای هەتیو کە هیچی نەبووە و بە منالی، لەبەر نەداری، نەخۆش ئەکەوێ و لەسەر ڕێگە فڕێی ئەدەن و خێرومەند هەڵی ئەگرنەوە، لە ماوەی ١٦ ساڵ پاشایەتی خۆیدا، تا ئەو ڕۆژەی کە هەمان ئینگلیس کاری پێی نەما و نەک هەر شاربەدەر بەڵکوو وڵات بەدەری کرد، **حەوت هەزار** گوندی لە دەس خاوەنەکانی دەرهێنا و کردنی بە ناوی خۆیەوە. ئەمە جگە لە سەدان کۆشک و کارگە و دامەزراو و... ☜ دارییووش.

سەردۆلکە: سەروە، شینگێڕی و بە مردوودا هەڵگوتن.

سەرگەشتە: نارازی، بێمەیل، حەیران.

سەرگێڕ: کۆز، حەوشەمەڕ.

سەروە: سەردۆلکە، لاواندنەوەی مردوو بە شیعر و ئاواز.

سەرە: خۆ بەشت زان، پێگەیشتوو :: سەرەژن، سەرەپیاو.

سەکوت: بیچم :: سەروسەکوت.

سەڵتە: سەرجلێک لەسەر کەوای ئاودامێنەوە لەبەر ئەکرێ.

سەمەد خان: ناسراو بە مومتازوسەڵتەنە

١٩٦٩_١٩٥٥ لە سەرەک وەزیرانی پاش مەشرووتەی ئێرانە. لە پاش شەڕی چوار ڕۆژەی تەورێز لە ساڵی ١٩١١ی زاینی کە مەشرووتە خوازەکان شاریان بەجێ هێشت، رووسەکان سەمەد خانیان کرد بە حاکمی تەوریز. ساڵی ١٩١٨ بوو بە سەرەک وەزیرانی حکوومەتی قاجار.

سەمەرە: کەللەی کورتان، قەڵپۆزی زین؛ رووداوی دڵتەزێن؛ دیاردەی سەیر و عەجیب.

سەمەندەر: گیانەوەرێکی ئەفسانەیی کە بە بڕوای پێشینان لە ئاگردا ئەژیا، خەجۆکە، ئاگرخۆر.

سەمەنی: گەنم و نیسکی رووای سەر دەوری یان بە دەوری بتڵەوە کە دوو حەفتە پیش نەورۆز ئەیچێنن و دوو حەفتە پاش نەورۆز واتە رۆژی سیانزەبەدەر وەیشوومەی پێ راوئەنێن.

سەنج: ئامێرێکی مووسیقایە.

سەنگەک: جۆرە نانیکە لەناو فرنی بە خرەبەردی بچکۆلە فەرشکراودا ئەبرژێنرێ.

سەوخان: خافڵان، گوێ نەدان بە ئەرک.

سەوڵ: داری سەرو.

سەیزان: سسەرداڤ ☞ سرداب.

سەیزوو: بەیانی.

سەیزووشەو: بەیانی شەو، سبەی شەو.

سەیوان: سایەبان، سابات.

سیانزەبەدەر: رۆژی سیانزەی پاش نەورۆز خەڵکی لە شار ئەچن بۆ سەیرانگەکانی دەرەوەی شارەکان، هەڵئەپەڕن و گۆرانی ئەچڕن و ئەخۆن و ئەخۆنەوە. یەکێک لە بەرنامە تایبەتەکانی سیانزەبەدەر ئەوەیە کە گەورە و بچووک سەمەنی پێش نەورۆز بەسەر سەری خۆیاندا حەوا ئەدەن بۆ ناو چەم و بەو جۆرە شوومی و وەیشوومە لە خۆیان دوور ئەکەنەوە و گەنجانی کچ و کوڕ جگە لەوەش بە فرێدانی سیانزە بەردۆچکە بە سەر سەریاندا بۆ ناو ئاوەکە و هەرواها گرێدانی سەوزە خۆزگەی بەختەوەری و بە مرازگەیشتن بۆ خۆیان ئەخوازن.

سێبەرەۆ: نۆبەتێ، نەخۆشینی بێ خۆری و دووربوون لە تیشکی هەتا :: هەر کەس سێبەرم لێبگرێ، سێوەڕۆ بگرێ.

سێپەک: سێپایەی مەشکە.

سێت بلۆق: ژنی ئیشتیا لە گان، حەشەری.

سیاگوان: نەخۆشیەکی ئاژەڵە کە گوانی ئەپەنەمێ.

سیاوەش: یان سیاوەخش کوڕی ئازا و پاڵەوانی کەیکاووس، لە کەسایەتیە بێ بەختەکانی شانامەی فیردەوسیە.

سیپ: گای شەش ساڵە؛ سندووقی تەختە

سێلا :: سیپی چای.

سیر: کێشێکە بەرامبەر بە حەفتا و پێنج گرم.

سیرمە: ریشاڵی چەرم.

سیستان: ناوی ناوچەیەکی مێژووییە ئەکەوێتە سێ سنووری ئێران و ئەفغانستان و پاکستان. سیستان و بلوچستان ناوی پارێزگایەکە لە باشووری رۆژهەڵاتی بەناو ئێرانی ئێستە.

سیسەمبەر: گیایەکی بۆن خۆشی گەڵا پانی دداندارە لە خێزانی نەعنا.

شاروخ میرزا: کوڕی رەزاقولی میرزا، جێگری نادر شا، چوارەمین پادشای ئەفشاریەکان، سەدەی ١٨ی زاینی.

شازدە: لووسکە، لووس و پووس؛ شازدە گوایە وەچەی شا بێ لەو کەنیزانەی لە دەربار کار ئەکەن و بە گاڵتە پێیان ئەوترێ شازدە واتە شازادەی نارەسەن.

شا سمایل: دامەزرێنەری پاشایەتی تورکی شێعەی سەفەوی، سەدەی شانزەی میلادی، زیاتر لە ٢٢٠ ساڵ دەسەڵاتیان بە دەس بوو.

شانیەشەکێ: شانەوشان، دیلانێ.

شکارتە: بەشێکی چکۆلە، بەشی مەرەزەی گۆخڵ.

شلۆ: لێڵ، شلوێ ف مکدر.

شلوێ: شلۆ، لێڵ ف مکدر.

شمشاد: داری شمشاڵ.

شۆ: حەیا، ئابڕوو: شەرم و شۆ.

شۆپ: شوێنەوار و شوێن پا، یافت.

شۆپاژۆ: رانەر، راوەدوونەر، ئەو کەس یان دەستەیەی ئەکەوێتە شوێن کەس یان کەسانێک. ف تعقیب کنندە.

شۆڕەبی: شەنگەبی، جۆرێکە لە بی کە لکەکانی شۆڕ ئەبنەوە.

شۆش: هەست، شعور.

شۆک: شۆکە، گەزۆی مازوو، دۆکە، بەڵایەکە گەڵای مێو سپی هەڵئەگێڕێ.

شۆلە: گڕئەستێرە ف شهاب.

شوورە: دیوار و بارووی بەرز.

شووش بەستن: هەڵمسان، ئاوسان، پەنەمین، هەڵسان.

شەبستەر: شارێکی زۆر کۆنە و مانناکان لەوێ حکومیان بەدەست بووە و ئەمرۆ بە یەکێک لە شارەکانی ئازەربایجانی رۆژهەڵات دائەنرێ، نزیکی تەورێزە. چیرۆکی **حسێن کوردی شەبستەری** لە پاڵەوانانی شوانکارەی سەردەمی شاعەباس بەناوبانگە.

شەربەلیەهوود: شەراب خواردنەوەی جوولەکە و مەبەست شەراب خواردنەوەیە

ش

بە نهێنی، چونکە وەک لە غیاسوللوغاتدا هاتووە، جوولەکە لە ترسی موسڵمانان بە نهێنی شەرابیان ئەخواردەوە.

شەفتوولی: لار ڤ مایل.

شەقەبی: راستەبی.

شەقیلە بەستن: لە چڵکا رەق بوون وەک بەرەڵبێنە و تەقیلە کە چڵک و عارەق رەقی ئەکا.

شەلکە: نەخۆشیەکی سمی ئاژەڵە.

شەلیاو: شەلیای، ماڵدزراو، رووتەوە کراو.

شەمایل: پەردەنیگار.

شەمامەبەندی: گوڵکاریکردن و گوڵدۆزی کردنی سەرپەنجەی کلاش و گیوە بە بەنی رەنگاورەنگ وەکوو شەمامە.

شەمزاندن: تۆراندن، دڵێشاندن.

شەمشەڵە: شەمشەمەکوێرە.

شەنیل: لە رووسی، پاڵتاوێکی بێ قۆڵی سینە ئاواڵەیە ئەدرێ بە شاندا و لە دەوری مل گرێ ئەدرێ.

شەوپەرە: شەمشەڵە، شەمشەمەکوێرە.

لێبووک: شانۆگەریەکە کە هونەرپیشەی شانۆکە روومەتی خۆی بە خەڵووز رەش ئەکات و قژی بە لۆکە سپی ئەکا، جلی کونە لەبەریدا ئەکەوێتە حەنەک و شانۆگەری؛ لە هەندێ شوێن هونەرپیشە کیسەیەک ئارد لە بن کراسەکەیدا ئەشارێتەوە و کاتی سەما و یاری ئارد ئەکا بەسەر بینەراندا تاکوو زیاتر ببێتە هۆی شادی و پێکەنین ڤ شببازی.

شەودیز: ناوی ئەسپەکەی خەسرەوی نەوشیروان بووە کە نەخشی خۆی بە سواری هەمان ئەسپەوە لە تاق وەسانی کرماشان لەسەر بەرد هەڵکەنراوە. تاق وەسان بە تاقی شەودێزیش ناوبراوە، شەودیز کە بە واتای ئەسپی رەش و لە رەنگی شەو هاتووە، لەبری وشەی تورکی قەرەئات واتە ئەسپەکەی مارال دانراوە کە کورتکراوەکەی **شەوە**یە.

شەوژەن: کێلوونی دەرگا داخسن بە شەو.

شەوسین: رەتڵدان، لەتردان، سەرسم دان، پێ هەڵەنگووتن.

شەونخوونی: شەوبێداری و نەخەوتن، جا بۆ شادی یان پەژارە.

شەوە: یاقووتی رەش، کارەبای رەش؛ شەودێزی ئەسپەکەی مارال.

شێ: زەردی مەیلەو سوور؛ سپی پەڵە سوور، رەش بە سێ هێڵی سپیەوە :: ئەسپە شێ.

شێخ خەزعەل: ناسراو بە سەردار ئەقدەس فەرمانڕەوای خووزستان بوو. پاش ئەوەی براکە خۆی ئەکوژێ موزەفەروسەڵتەنە لە بری ئەو ئەیکا بە حوکمڕانی موحەمەرە یان خوڕڕەمشاری ئێستە و پلەی ئەمیر

تووامانی ئەداتێ. تووموان مەغوولیە واتە دە هەزار. ساڵی ١٩٣٦ زاینی لە بن چاودێری پۆلیسی ڕەزاخان دا ئەمرێ.

شێخ نەعمەتوڵڵای وەلی:☜ نەعمەتوڵڵای وەلی.

شێف: وەرد؛ کێڵانەوە، کێڵان بۆ جاری دووەم.

شێما: نموود، نما.

شێوە: فێڵ، تاکتیک، تەردەستی.

شێ وەرد: کێڵان، کێڵانەوەی زەوی بەراو.

شێوەلێدان: فێڵ‌لێکردن، پاشقول لێگرتن، تاکتیک بەکارهێنان، تەردەستی نواندن.

شێوی غەریبان: شەوی خەڵکانی غەریب و لە کەسوکار دوور. لە شیعردا زۆر ئەماژەی پێکراوە:

ژینم لەناو پرچی لاولاوت ئەزانی چۆنە
وەک شەوی غەریبانی ڕووت و ئاتاجە

شێپ: پەت، قەیتان؛ گشتەک یان پارچە پەڕۆی بە دارێکەوە بەستراوە و مناڵان شەللاقی پێ ئەخولێننەوە.

شێپ وەشێن: ئەو کەسەی کاتی ڕێکردن بە شڵپ و هۆڕ ئەڕوا بەرێدا و بەتایبەت ژن کە دامێنی کراسەکەی وەکوو شێپی شەلاق خولاندنەوە ڕائەوەشێنێ؛ بە ژنی سووک و چرووک ئەوترێ.

شێتاڵ کردن: ونجڕ ونجڕ کردن. دڕاندن.

شێرا: مەڕ و بزنی شیردەری مناڵەبەر.

شێرە: شیرەی تریاک. سوختەی تریاک، پاشماوەی تریاک کە جارێکی تر بەکاری ئەهێنن و ئەیکێشن.

شێلەوگەرم: شلەتێن، ساردوگەرم.

شێوکردن: جل شۆردن.

عەریف: سەرگرووبان □ استوار.

عەزرەت: تامەزرۆیی، حەز، هەڵچوون.

عەگال: پاشوەن، چۆکبەند.

عەلی ئەکبەر: کوڕی ئیمام حسێن، ئیمامی سێیەمی شیعەکان و لەیلا ئەبی مەڕەیە، لە مەدینە لەدایک بوو و لە کەربەلا کوژرا.

عەودال: عەبدال، ئەبدال، دەروێشی گەڕیدە کە دەستی لە دنیا و ماڵی دنیا داشۆردووە و بە دوای ونبووی دا ئەگەڕێ؛ بە ژمارەیەک لە پیاوچاکان (بە پێی ئەم بۆچوونە ژنیان تیا نییە) ئەوترێ کە جیهان بەوانەوە ڕاوەستاوە و ئەوسا کە یەکیان ئەمرێ خوا یەکیتر لە جێگەی دیاری ئەکات بۆ ئەوەی ژمارەیان کە گوایە حەوت یان حەفتا کەسە وەک خۆی بمێنێتەوە. ئەم دەستەیە لە هەموو ڕازەکانی سروشت و عەرز و ئاسمان شارەزان. نیشانەیان ئەوەیە کە مناڵ یان

منالّی نێرینەیان لێ نابێتەوە. یەک لەمانە حەفتا ژنی هێنا و منالّی لە هیچکامیان نەبوو. ئەوانەی ژمارەیان بە حەفتا ئەزانن ئەلّێن چلیان لە شام و سیەکەی تریان بە هەموو لایەکدا بلاون. ئەوانەش کە ئەلّێن حەوتن بڕوایان وایە هەرکام لەمانە دەسەلاتی یەک هەرێم لە حەت هەرێمی جیهانی بەدەستە و هەرکامەیان جێگرەوەی پێغەمبەرێکن. یەکەمیان جێگرەوەی ئیبراهیمی خەلیل و پارێزەری هەریمی یەکەمە، دووەمی جێگرەوەی مووسا، سێیەمی هاروون و چوارەمی ئیدریس و پێنجەمی یووسف و شەشەمیان جێگرەوەی عیسا و حەوتەمین جێگرەوەی ئادەم و پارێزەری هەرێمی حەوتەمە.

عەیار: عەیار بە بۆچوونی هەندێ هەمان **ئەی یار** ە. عەیاران خاوەنی ڕەوشت و بنەمای تایبەت بوون لە ژیان و خەباتدا. یارمەتیدانی هەژاران و بەخشندەیی و جوامێریان کردبوو بە ئامانجی خۆیان. ڕیشەی جوامێری لە لایەن عەیاران سێ بنەما بوو: ئەوەی کە ئەیلّێی ئەنجامی بدە، جگە لە ڕاستی مەلّێ و سەبر و ئارامی بکە بە پیشەت. بەلام ئەو خالانەی کە عەیاران لە ماوەی ژیانی خۆیاندا پێبەندی بوون، بریتی بوو لە ڕازداریی، ڕاستگۆیی، یارمەتیدانی داماوان، داوێن پاکی، خۆ بەختکردن، دۆستی دۆست بوون و دوژمنی دوژمن، بێباکی، پەیمانداریی، سوێند ڕاگرتن، دووزمانی نەکردن و دەسبلاویی. یاقووبی مسگەر لەم دەستەیە بوو و بە یارمەتی عەیاران حوکمڕانی سەفاریانی لە خوراسان دامەزراند. عەیاری پاشان لەگەلّ سۆفیگەری تێکەلاو بووە و بووە بە فوتووەت (ع فتوت). حافز و مەولانا و عەتاری نەیشاپووری پەسنی ئەدگاری عەیارانیان کردووە؛

حافز:

چ باک ئەو زولّفە چین چینە ستەمکار و بەلا هێنە ـ لە بەند و کۆت نەترساوە ئەوەی عەیارە لەم شارە

مەولانا:

بە گیانی هەموو مەستان کە مەستم بگرە ئەی دلّبەری عەیار دەستم

عەتار:

سەر لە ڕێ دانان وەکوو عەیاران گیان لەبەری دەست لە دەرگای یاران

عەیارداوەر: دادگەری جوامێر.

عەیارداوەریی: دادگەریی جوامێرانە.

عیرفان: ڕێبازی گەیشتن بە خوایە لە ڕێگەی هەستکردنی قولّی خوا لە ناخی خۆدا و سەردانەواندنی بە دلّ و گیان بۆ

ئەو عەشـقە. عیرفان ناسینێکە لە ڕێگەی دۆزینـەوە و هەسـتەوە نـەک بەڵگانـدن و پشـکنین، بۆیەشـە بـە زانسـتی ویژدانی ناوبـراوە. پەیڕەوانـی عیرفـان، بـە عارف ناوئەبرێن.

غ

غووژ: داماو، دژ، کزۆڵە.

غەزریـو؛ زۆر تـووڕە :: ئەڵێـی بـەرازی غەزریوە.

غورد: پاتاڵی خۆش هەڵبەز و دابەز.

ف

فاق: درز، قەڵەش.

فایتوون: عەرەبانەی دوو ئەسپە.

فراز: وشک و رووتەن.

فرِلێدان: فەن لێدان، لە زۆرانبازیدا.

فراوێژ: فرباز، دەم بە گاڵتە.

فرباز: زماندرێژ، پلارهاوێژ.

فرسەق: یەکەی پێوان بەرامبەر بە شەش کیلۆمەتر.

فرۆزە: ئەدگار، تەیبەتمەندی ف صفت، خاصیت.

فـرەوەر: بەشـکۆ، مەتین و بـە هەیبەت، جیاواز ف متمایز.

فڕیـن: پەڕین، لێـدان :: پەڕەکانی لووتی ئەفـری: پەڕەکانـی لووتـی لێیـان ئـەدا، ئەلەرزیـن، ئەلەرینـەوە :: چاوفڕیـن: لەرینـەوەی پێڵـووەکان؛ لـە بـڕوای کوردەواریدا باوە ئەڵێن چاوفڕین شتێکی بەدواوەیـە :: چاوم ئەفڕی پارەچە نانێکم خسـتە سـەری، نان پیرۆزە و هیوای وایە چاوفڕینەکـەی ئەنجامی خراپـی بە دواوە نەبێ.

فوارە: کولکولە، کوفارە.

فەراگەرد: دەوروبەر.

فەرتاش: بوون، وجود، هستی.

فەرجام: فـەرگاف، ئاکام، ئەنجام، کۆتایی :: بـێ فەرجـام: بێئـاکام، نـاکام، چـارە ڕەش، دوارِۆژ ڕەش.

فەرمانـدار: لـە سـەردەمی پاشـایەتی پەهلـەوی بەرپرسـی یەکەمـی شـار واتـە فەرمانـدار لـە لایـەن شـاوە دائەنـرا، بەڵام سـەرۆکی شـارەوانی بە هەڵبژاردن بـوو، فەرمانـدار دەسـەڵاتی لە سـەرۆکی شارەوانی پتر بوو.

فـەوج: کۆمەڵێکـی زۆر لە مـرۆ :: فەوجێ ژن هاتن؛ بەشێک لە سپا لە هەزار کەس کەمتر نەبێ، هێز.

فیلار: قۆندەرەی ناڵچە ئاسن.

ق

قازان: شەلووف، مەنجەڵی زۆر گەورە.

قاسە: سندۆقی پۆلا، گاو سەندووق.

قاف: کێوی قاف: کێوێکی ئەفسانەیی بەرزە و گوایە دەوری زەوی گرتووە و خۆر لە پشتیەوە هەڵدێ و شەوانەش لە چاڵێک لە پشت ئەو کێوە لێی ڕائەکشێ. پێشینیان کێوی قافیان بە گوڵمێخی زەوی زانیوە و وتوویانە لە پیرۆزەیە و شینایی ئاسمان تاودانەوەی ڕووناکی پیرۆزەیە، ئەگینا ئاسمان بۆ خۆی لە عاج سپی ترە. بە سەرچاوەی ئاوی ژیانیش ناوبراوە و لە وێژەدا بە واتای دوورترین شوینی جیهان هاتوە، هەمیش بە جێگەی قەقنەس زانراوە.

قاقڕ: زەوی ڕووتەن، کەویر.

قاڵکردن: دارێژان، لە قاڵب دان :: گورگی قاڵێکن: شەریکە بەشن، هاوکار و هاوپیاڵەن.

قاڵنگە: بەنی هەڵکراو بە شێوەیەکی تایبەت ڕاست و چەپ لە پەنجە گەورە و پەنجە تووتە دەئاڵێنرێ و پاشی ئەوەی ناوقەد بەرەوژووری ئەبەسترێ جەمسەرەکەی تری لەپەسا ئەکرێتە کار بەبێ ئەوەی بلاو ببێتەوە، لە کاتێکا گلۆڵە ئەگەر جەمسەرەکەی بگری و بەری بدەی، تل ئەبێتەوە و ئەڕوات.

قالۆرە: ناوبۆش، ناوبەتاڵ :: وەک قالۆرە: وەکوو زەلی ناوبەتاڵ.

قام: مەقامی مووسیقا.

قامک: پەنجە، ئەنگوست، تیل، کلک :: کلکەوانە: ئەنگوستیلە.

قانگدان: دەرپەڕاندن بە دووکەڵ :: قانگدانی مێش هەنگوین.

قدۆش: شووم، پێ ڕەش، نەحس.

قرساندن: خەملاندن [ف] تخمین زدن.

قسر: نەزۆک.

قسڵ: ئاهەک.

قشلە: پادگان، مەعەسکەر.

قنچکان: چیچکان، هەڵترووشکان.

قنەلاشک: پەلک و گەلای وشکەڵاتووی کنگر بە دەم باوە.

قۆچ: بەران.

قۆچاخ: زیرەک، وشت، وریا، بزۆز، چالاک.

قۆچەک: کۆپارە، بەرزایی پشتی وشتر.

قۆزاخە: شکۆفەی گەیشتووی پەموو.

قۆشمە: قسەخۆش، نوکتەباز.

قۆقز: زەق، زۆپ، کووڕ [ف] محدب.

قۆڵچی: پۆلیس.

قوباد: قوبادی یەکەم کوڕی پیرۆز، پادشای ساسانی کە دوو جار چووە سەر

تەخت؛ قوبادی دووەم یان شیرۆیە کوری خوسرەو پەرویز پادشای ساسانی؛ کەیقوباد یەکەم پادشای کیانیەکان بوو.

قورم: هیس، دووکەڵی نیشتوو، دووکەڵی چڕ.

قوڕقوڕاچکە: قوڕقوڕاگە.

قوشقی: سڵ، تووڕە، وەڕەز.

قولاج: بست، بنگووس.

قوڵتەشی: سووکایەتی پێکردن :: بە قوڵتەشی: بە سووکایەتی پێکردنەوە.

قوڵەدز: گەنەدەز.

قوڵتە: مەلێکی گەرمیانییە لە چۆلەکە ئەکا و هێلانەیەکی قورینە لەناو مەزرا بۆ خۆی دروست ئەکا.

قونتە: کوڵە، قوڵە.

قەبەرغە: نێوانی هەر دوو شان کە قورسایی بار ئەکەوێتە سەری ف گُردە.

قەپکەن: بە قەپ هەڵپچڕاو.

قەدەغەی هاتوچۆ: ع حظر التجول، منع التجول ف حکومت نظامی.

قەردار: خاوەن قەرز، کەسێکە قەرزی داوە ف طلبکار.

قەرزدار: وام لەسەر، کەسێکە قەرزی لەسەرە ف بدهکار.

قەرمەتی: لە گرووپە توندڕەوەکانی شیعە، لە سەدەی دەی زایینی لە باتنیە یان ئیسماعلیە جیابوویەوە. ناوی قەرمەتی لە «حەمدانی ئەشعەب ناسراو بە قەرمەت» لە دامەزرێنەرانی قەرمەتیە، وەرگیراوە. قەرمەتیان بڕوایان وایە لە پاش جەعفەری سادق، ئیمامی شەشەمی شیعە چون کوڕەکەی، ئیسماعیل، پێش خۆی مردووە ئیمامەتی ئەگا بە «محەمەد کوڕی ئیسماعیل» بۆیە بە **حەوتە**ش ناوبراون. بڕوایان بە راپەڕین هەیە بە شمشێر و کوشتوبڕی نەیاران؛ ئەگەر ئەو نەیارانە موسڵمان و لە ئاینزاکانی تری ئیسلامیش بن. زیارەتی گۆڕستان و ماچکردنی بەردی کەعبە لایان حەرامە. تا ئەو رادەیەی کە هێرشیان کردە سەر کەعبە، حاجیەکانیان تالآن کرد و فڕێیان دانە ناو بیری زمزم، دەرگای کەعبە و «حەجەرەلئەسوەد» یان لەگەڵ خۆیان برد. هەندێ لە مێژوونووسان رایان وایە دامەزرێنەرانی قەرمەتیان بڕوایان بە ئیسلام نییە و هەوڵیان بۆ تیابردنی ئیسلام و ژیاندنەوەی دینی زەردەشتیە، چونکە ئەوانە مەجووس (بە عەرەبکراوی موغ واتە زەردەشتی) و لەبەر ئەوەی ناوێرن بە ئاشکرا رای خۆیان دەرببڕن، ئەو ڕێگەیان هەڵبژاردووە. قەرمەتیان بڕوایان بە خوای دوانە، واتە خوا و گیان هەیە کە، **ئێزەدان** پێکەوە دنیای حەوتە (حەوت ئەمشاسپەند) بەڕێوە ئەبەن.

هەروەها مارەبڕینی کەسی مەحرەم و خواردنەوەی شەراب لایان ڕەوایە. هەر کەس ئاگر بکوژێنێتەوە دەستی بپەڕێنن و هەرکەس بە فوو بیکوژێنێتەوە، زمانی بقرتێنن.

قەرەچی: قەرەج، کاولی.

قەرەوێڵە: تەختی لەسەر نووستن.

قەزاق: نەتەوەی قەزاقی دانیشتووی قەزاقستان یان کازاخستان و هەندێ شوێنی ئاسیای ناوەڕاستن. بەڵام قەزاق هەروەها بەو گوندیانەی باشووری رووسیە و ئوکراین و پۆڵونیا ئەوترا کە لە دەس ئاغەکان هەڵاتبوون و لە قەراخ چەمەکانی **دان** و **دنیپر** ئەژیان. ئەم گرووپانە وردە وردە خۆیان ڕێکخست و لە لایەن دەسەڵاتدارانی ئەو ناوچانە ئەرکی سنوورەوانیان پێ سپێردرا. کاتی هێرشی ناپلیۆن بۆ رووسیە قەزاقەکان بە جەنگی تەق و ڕەو ترسیان هاویشتبوویە دڵی سەربازە فەرانسەییەکان. یەکەی قەزاق تا کۆتایی حکوومەتی تزاری لە سپای رووسیەدا هەبوو. ناسرەدین شای قاجار پاش گەشتی ئوورووپا بریگادی قەزاق یان یەکەی قەزاقی لەناو سپای قاجار دامەزراند. ڕەزا قەزاق (ڕەزا شا) لەم یەکەیەدا خزمەتی ئەکرد.

قەشان: ئەسپی ناوچاو سپی.

قەشقە: شووم، نەحس.

قەقنەس: لێرەدا بەواتای سووتاونی بە تەواوەتی :: قەقنەس مەلێکی ڕەنگاوڕەنگ و زۆر خۆش ئاوازی ئەفسانەییە. ئەڵێن هەزار ساڵ ئەژی و کە ئەگاتە ساڵی هەزار و کۆتایی تەمەنی، لەسەر کێوێکی بەرز ئێزنگێکی زۆر کۆ ئەکاتەوە و لەسەری دائەنیشێ و دەس ئەکا بە خوێندن و باڵ ڕاوەشاندن کە لە ئەنجام دا سەرخۆش ئەبێ و پزیسکەیەک لە باڵیەوە ئەکەوێتە ناو ئێزنگەکە، ئاگرێکی گڕەمەشخەڵان ساز ئەبێ و قەقنەس خۆشی لەو ئاگرەدا ئەسووتێ. لە ژێڵەمۆی بن خۆڵەمێشەکەی هێلکەیەک بەدی دێ و قەقنەسێکی‌تر. قەقنەس یان سیمرخ یان ع عَنقا جووتی نییە و ئەڵێن موزیک لە ئاوازی قەقنەس وەرگیراوە.

قەلاخ: داری لەسەر یەک قەڵاکراو، چەن لێژنە داری لەسەر یەک کۆما کراو.

قەلاس: داسووکە، گوڵە گەنم و جۆی لە داس هەڵوەریو، پرزەی گوڵە گەنم و جۆ.

قەلاسچن: دەسکچن، دەسکەوان، ئەو منال و مەزنانەی قەلاس واتە گوڵە گەنمی هەڵوەریوی پاش دروێنەوان کۆ ئەکەنوە.

قەلتاس: پرزەی گوڵە گەنم و جۆ، توێکڵی نۆک و پاقلە

قەلەمنارێ: یارییەکی کوردییە لە شێوەی

بەیس‌باڵی ئەمریکی.

قەڵەنـدەر: کەسێ کە گوێی لە داب و نەریتی کۆمەڵگە نیە، کەسی سەڵت و لە دنیا دابڕاو، دەروێشی ئازاد و گەڕیدە؛ کەمتەرخەم، کەکەلا.

قەڵەنگ: قەلادەی ملی سەگ، پەتک.

قەمتەر: خەزێمی لووتی ورچ و وشتر کە بەنی تێئەخرێ، دەمبێنی پاتاڵ، مەهار.

قەندیلە: چرا پلێتە.

قەنەفە: کورسی درێژۆکەی سێ چوار کەسی، نیوکەت.

قەننە: سەبیلە، نێرگەلە، قلیان.

قەنەوس: کووتاڵێکی رەشی بریقەدارە.

قیرقاج: خوارەوخوار، لارەولار، قرژاڵی.

کادوو: دووکەڵی کا، دووکەڵ.

کارستان: کاری گەورە و مەزن و شاکار :: کارێکی کردووە کارستان: کارێکی مەزنی ئەنجام داوە.

کارەبا: جیوەی دارێکە زەرد و سووک و گرانبایی ئەکرێ بە بەرموور و تەسبێح؛ کارەوا، ئەلکتریسیتە.

کاژەرە: کاسەی سەر.

کافەرمان: چەقۆی دەلاکی.

کالان: بەرگی شمشێر و خەنجەر.

کالانە: چاڵی چاو، ئێسکی دەور چاو.

کاڵە: پێڵاوی چەرمینی گوندییان لە تۆفی سارد و سەرمادا؛ جۆرێکی لە لاستیکە و پێڵاو ئەخرێتە ناوی: کاڵە و پێڵاو.

کاو: جووڵە، گەڕان، کایە، وازی؛ جووڵان لە شەترنج و دامەدا.

کاولی: قەرەچی، دۆم.

کاوێر: چاڵووک، تەنگز.

کاهوور: سەرەنێزە، قەمە، سیکارد.

کایە: مەیدان، گۆڕەپان؛ وازی، یاری.

کتوپڕ: مافەتە، نەخۆشیەکە ئەدا لە ئاژەڵ گێژ ئەبێت و لووتی دائەژنێ.

کراڵک: گیایەکی دڕکاوییە بە تۆپەل ئەڕوێ.

کروکاش: کۆکردنەوەی گوڵەگەنم و گژوگیا.

کرویێ: درمێکە ئەدا لە میوە.

کرووز: پرچن، سەر بنەگەون، قژن.

کرێڤ: ناوبرا، زرکوڕ ☞ پسر خواندە، برادر خواندە.

کلا: لە کلابوون: جیابوونەوە.

کل دان: کلا کردن، لادان، ناردن.

کلێتە: سەرکلاو.

کڵاوبۆرە: کڵۆز، کڵاوی لباد، کڵاوی دەوستکراو لە تەحتی.

کلۆج: جۆر، شێوە، شێواز.

کڵۆز: کڵاوی لباد، کڵاوی دەوستکراو لە تەحتی.

کۆتره: ئەستوندەک، داری راگرتنی خێوەت، کارتیە.

کۆچەک: بەچکەی وشتر.

کۆز: پەچەی مەڕ، خەلان، خەڵ، سەرگێڕ، شوێنی کار و بەرخ، هەوێز، هەوێس.

کۆزەرە: چەتی خەرمان، درشتەی لە گێرەدا نەهاڕدراو، گوڵەجۆ.

کۆلکە و تاپۆ: [ف] ثبت سجل و اسناد [ف] تسجیل اسناد و عقار.

کۆلۆز: کلێتە، کڵاوی لە بەن چندراو.

کۆڵوو: بنجی تاڵوو کە ئەستوورە و بۆ سووتاندن ئەبێ.

کۆڵەوەژ: دارێکی درێژە ئاگری تەنووری پێ خۆش ئەکەن.

کۆن: رەشماڵ، خێوەت.

کوان: دمەڵ.

کوچک: بەرد، کەڤر :: کوانووی سێ کوچکە: کوانووی سێ بەرد، کوانووی سێ قاچ، کوانووی سێ سووچ.

کوخت: ماڵی هەژارانە [ف] خراپە، کلبە.

کورک: کولکەی ورد.

کوڵۆش: درواوی دانەوێڵە.

کوفارە: فوارە، کولکولە.

کولاوکە: کڵاورۆژنە.

کولمە: گۆنا، پارچە گۆشتی بێ ئێسک :: کولمەی مەمک، کولمەی سمت، کولمەی ران.

کوێت: ئەسپی سووری ئاماڵ رەش.

کوول: ئەشکەوتی فراوان و درێژۆکە وەکوو هۆدە :: کوولی خەسرەوخان لە سەرشیوی سەقز.

کەپۆ: لووت، بێڤڵ.

کەتن: جنحە :: کەتن و تاوان: جنحە و جنایت.

کەتنکەر: ئەو کەسەی بە هۆی کەتن کردنەوە لە دادگا مەحکووم کراوە.

کەحێل: کەحلان، رەسەن، سۆلان، نەجیب.

کەرپووچ: خشتی سوور، ئاجوور.

کەرەنا: دووکەڵکێش.

کەستەک: قوڕ، کەرسەک، تۆپەڵە قوڕ، قوڕی وشکەوەبوو.

کەسەخ: بەرەک.

کەسم: بیچم، سەروسیما، رواڵەت.

کەسمۆک: رەبوو، ئاسم.

کەش: نەپێکان.

کەش: سنوور.

کەش: کێشەر، راکێشەر، جازیبە.

کەش: هەسارەی زوحەل یان ساترن.

کەشکەی ئەژنۆ: کەشکەژنۆ، ئێسکی خڕی ئەژنۆ.

کەشەفە: سینی.

کەشەنگ: شەکەت، ماندوو، هیلاک.

ک

کەفتەیی: نەخۆشی گرانەتا، تیفووس.

کەکرەی مار: ژەهری مار.

کەلایـی: کەربەلایی، ئەو کەسـەی بچی بۆ زیارەتی کەربەلا پێی ئەوترێ کەلایی.

کەلەندەر: ماڵەغان، کەرەمتوو.

کەلیلان: داخ و عەزرەت ◫ افسوس.

کەڵان: گەورە، مەزن.

کەڵکەڵە: خولیا، وەسوەسە.

کەڵۆت: کەفەڵ.

کەڵەمە: تەوقی ملی گا، چەڵەمە.

کەوشـەن: سـنوور، هێڵـی جیاکـەرەوە؛ سنووری دەسەڵات.

کەلەش: جوان چاک، قۆز، بوێر.

کەڵەش: تەرم، جەندەک، لاشە.

کەمـا: گیایەکی بـەرزی گەڵا دەرزییە :: لۆ و کەمـا :: قرچکی کەما لە هەموو قرچێک باشترە.

کەموون: زیرە.

کەمەندکێـش: سـرووش، دەنگـی پێـوار، دەنگی لە غەیبەوە؛ ملکەچی و سەرسپاردن لـە بەرامبەر کەسـێکی تردا؛ یەخسـیری داوی ئەڤین و خۆشەویستی.

کەنـوو: کەندوو، کوار، شـوێنی پاراسـتنی دانەوێڵە، سایلۆ.

کەنەفت: کز و لاواز، زەلیل، لارەمل.

کەنـی: ئافـرەت، ژن :: کەنیشـک: کەنی بچووک واتە کچ.

کەوڵـۆس: کەسـێک ددانـی پێشـەوەی نەبێ.

کەونارا: زۆرکۆن، دێرینە.

کەووگ: خۆڵەمێشی، بۆر.

کەوومار: ماری ئەفعی.

کەوی ١: تێکەوی :: تێکەوتن.

کەوی ٢: داخ؛ گەرم داگیرساو.

کەوی ٣: رنوو، کلیلە، گلێرەوە بوو.

کەویـر: قاقـڕ، زەوی بـێ ئـاو و رووتەن و شۆرەزار.

کێشـە: بارکێشان، گواستنەوەی کولۆش لە **شـاراوە** بۆ سەر **خـەرمان** ::گێرە و کێشە.

کێشەر: راکێشەر، جەزبە.

کێلوون: ئەشکۆڵ.

کێوی قـاف: ☜ قاف.

کێتەڵە: دیزەی چکۆلە.

کیرِکردنەوە: چیرِکردنەوە، جیرِکردنەوە.

کیسـە لێدان: شـۆردنی مـرۆڤ بەیارمەتی کیسـە و نیمەشـۆرە بـۆ ئـەوەی چڵکـی لێ ببێتـەوە، پاشـان بـە لفکـە و سـابوون. هۆکەشـی وا پێ ئەچـێ درەنگ درەنگ بۆ گەرماو چوون بووبێ، هەرچەند بە جۆرێک وەک ماساژدانی پێست وایە.

کیل: کێڵ، ئایەرە، پەیمانە.

کیم: چڵک، چڵک و پیسایی ناو کوان.

گارس: هەرزن.

گارمۆن: ئامێرێکی موسیقای رووسی لە خێزانی ئاکاردیۆن، لە رووسیەوە بۆ گورجستان و قەوقاز و لەوێشەوە چووەتە ئێران، لە موزیکی ئازەریدا بەزۆری سوودی لێوەرئەگیرێ.

گازڵ: گوێزەڵ، چاوگەش.

گازەنگ: زەنگۆڵەی گەورە، ئەکرێتە ملی وشتری پێشەنگ کە زرنگانەوەیەکی بەگێزی هەیە.

گاوانی: شەرتە، شوان؛ ریشۆڵە، سێرۆ.

گاوکردن: لکاندنەوەی چینی شکاو بە تێل.

گاوەناس: دارەتێکە کەف لە دەمی گا دێ و ماتی ئەکا.

گراو: گیراو، دیل، یەخسیر؛ ئەویندار، بریندار بە تیری عەشق.

گرژینەوە: نەرمە خەنینەوە.

گریک: حەجمان، توان، تاقەت.

گرئەستێرە: شۆلە [ف] شهاب.

گرسۆز: لامپا.

گرکەمارانە: گرکەتاڵە، شووتی مارانە.

گرۆز: ورکگر.

گزگل: یەکێکە لە حەوت بەری داری بەڕوو؛ بە مرۆڤی پیسەکەی لەڕ و لاوز ئەگوترێ و زیاتر بۆ منداڵ بەکار ئەبرێ.

گزەون: گزیکەر.

گزیچار: تەرە شووڵی دەوەن کە بۆ تەمێ کردن بەکار ئەهێنرا.

گشت: بادراو، باوخواردوو.

گشتەک: بەنی گشت، بەنی کلاش چنین، بەنی پینەچی.

گڵەخۆرکە: کرمی گڵی، کرمە سوورکە.

گۆ: ئاخافتن؛ هەست و پێزانینی ئەندام.

گۆچانی نوقڵ: نوقڵێکی رێڕێی سپی و سوورە لە شیوەی گۆچان.

گۆخڵ: مەرەزەوان.

گۆرمار: کەوەمار، ئەفعی.

گۆشپاق: ژێرپیاڵە، پێشدەستی، زیرە، قاپێکی پەلی تایبەتە گۆشتی تێ ئەکرێ.

گۆیار: ئێشکگری قەڵا.

گودیلە: کاکۆڵ.

گورپ: تۆپەڵ.

گورپ کردن: پیش خواردنەوە، بە مۆنی خۆ گرمۆڵە کردن؛ تۆپەڵبوونی لۆکە.

گورگچاو: کەسێکە گورگ تۆقاندبێتی، وەک مارانگەستە.

گورگەلۆقە: جووڵان و بزوانی خێرا و بەپەلە، تاکتیکی جێگۆڕکێ کردن لە شەڕدا [ف] جنگ و گریز.

گۆژم: تەکانی بە تەوژم، هێرش، پەلامار.

ل

گوڵبێنـه: کونێکـه بـۆ بابوێـری و گڕ خۆش بوونی تەنوور لە بنەوە دروست کراوە.

گوڵخەن: توونی گەرماو.

گوڵمێخ: بزماری گەورەی سەرپان.

گوڵـی پۆپەکەڵەشێر: گوڵێکـه شـێوەی لـه پۆپـەی کەڵەشـێر ئەچـێ ف گل تاجخروس.

گومەت: گومەز، قوببە.

گونگ: نارِوون.

گووران: رسکان؛ گیان بە بەرداهاتنی پیزە یان پیزۆکە؛ لە پێست دەرهاتن.

گووراو: رسکاو، لە توێکڵ دەرهاتوو.

گە پجارِیی: گاڵتەجارِیی.

گەداجـۆش: حەوجـۆش، کـتری ئاسـنی رەش.

گـەدە: منالێکـە ئەخرێتە بـەر کارکردن لە مالآن ف نوکەر.

گەردەلوول: باهۆز، گژەبا.

گەرماوەز: وەرزی گەرما.

گەرِناس: بوێر، ئازا لە شەرِدا.

گـەز: گزیچار؛ گـەزۆ؛ پێوەرێکـە بەرامبەر بـە سـەد و چـوار سـانتیمەتر؛ شـۆکەی دارودرەخت.

گەزلک: جـۆرە چەقۆیەکی نووک تیژ وەکوو کێرد کە تێغەکەی بەسـەر دەسـکەکەیدا نانوشتێتەوە.

گەزمە: پاسەوان.

گەلی: گەلِی، دۆڵ، دەرە، شیو.

گەڵـوازە: چنـراوی رەنگاورِەنـگ بـە زەنگیانە کە بەسـەر بێشـکە و شـتی وادا هەڵئەواسرێ.

گەناو: ئاوی وەستای بۆگەنگردوو.

گەنجەفـە: پـەرِەی یاریکـردن؛ یارییەکـە لە سـەردەمی سـەفەوییەکان بووە بە باو، ئـەم یارییـە بـە شـێوەی یـاری حوکمە کە ئەمـرِۆ بـاوە و پـێ ئەچێ لە یـاری حوکمی ئورووپاییەوە وەرگیرابێت.

گەوارە: گەواڵە، پەڵە هەور ف ابرپارە.

گەواشـە: کـوول، ئەشـکەوتی فـراوان و درێژۆکە وەکوو هۆدە.

گەواڵە: گەوارە، پەڵە هەور ف ابرپارە.

گێپەرە: ملی پۆستاڵ، ساقەتی پۆستاڵ.

گێژەڵووکە: باهۆز، گەردەلوول، گێژەڵە.

گیاسـرِە: گیایەکە هاوینـان لە گۆزەی ئاوی دەئاڵێنن بە فێنکی رای ئەگرێ.

گیشە: چەن بار گیای دووراو ☜ مەلۆ.

لا پر: نەناس، بێگانە.

لا پرەسـەن: کـەس نەنـاس، لاپـرە، خـۆ تێهەڵقورتێنەر، بێگانە ف فضول، لاقید.

لادەری: لەتی دەرگا، لەتە دەرگای دووکان کە لە چوار پێنج پارچە پێکهاتبێ.

ل

لاڤ: لالانەوە، پاڕانەوە.

لالا: درەخشـان، درەوشـاوە، نازنـاوە بـۆ ئافرەت.

لاوار: داروپەردوو ☐ آوار.

لباد: کولاڤ، بەرگنی پەستاو.

لفکە: لۆ، باڵی لەچک و سەرپۆش.

لم: رلم.

لنگارگرتـن: ئاژووتنـی خێرا و بەگوڕ، مین گرتن.

لۆتەر: گورجوگۆڵ.

لۆخەندان: فیشەکدان، زەر، رەخت.

لۆدە: چەن باخە گیای دووراو.

لۆقە: غاردانی لەسەرخۆ و بەنەرمە.

لۆک: وشتری نێر.

لۆگۆ: نیشانە، بەرژەنگ، ئارم.

لوان: گونجان.

لەچـەر: پەلـپ گیـر؛ رژد، ڕەزیـل، چەکووس.

لێ: بەڵام، هەروەها.

لوێچ: پڕ لەپی دەستێک.

لە پەسا: بەردەوام.

لەتردان: رەتلدان، سەرسمدان.

لەچـەر: رژدی، چـرووک، هیچکـە، تەرەس، خوێری.

لەخت: بـەدەن، لـەش، ئەندامانی لەش بە تێکڕایی.

لە گۆ کەوتن: لاڵ بوون، لە قسـە کەوتن، زمان لە ئاخاوتن رامان؛ سڕ بوون و تەزین بە هۆی سەرماوە.

لەمپەر: رێگر، کۆسپ، بەربەند.

لەهێی: لافاو، سێلاو، لێشاو، لاسامە.

لەیـلاج: ئەبولفـەرەج محەمـەد کـوڕی عەبدوڵڵا، لە سەدەی چوار و پێنجی کۆچی بەرامبەر بە سەدەی یانزەی زاینی ژیاوە، وەسـتای یـاری شـەترەنج و تاوڵـە و سـێ قـاپ بووە، بۆیە بە پیری قوماربازان ناوی دەرکردووە. باوکی لە حاکمانی هیند و سەر بـە خولەفای بەنی عەباس بوو. لەیلاج بە گەنجـی چـوو بۆ هەمەدان و لـەوێ کەوتە زینـدان، هەرچەنـد بـە یارمەتـی ئەبـوو عەلـی سـینا لە مـردن رزگاری بـوو بەڵام دەستی چەپیان بڕی. لەیلاج چەن ساڵێک تەرکە قوماری کرد بەڵام گەڕایەوە سەری و لـە یارییـەکـدا دار و نەداری دۆڕاند و دیسانەوەش بە یارمەتی ئەبوو عەلی سینا دەرباز ئەبێ ئەچێ بۆ شیراز و لە گوڵخەنی یەکێـک لـە گەرمـاوە کۆنەکان نیشـتەجێ ئەبـێ. جا بـەم پێیە ئەو کەسانەی کە لە قوماردا شارەزا و زیرەکن و ئەو منالانەش کـە لە یـاری وەکـوو هەڵماتێـن و چالێن و واخێـن و هێلکـە شـکێنەدا وشـت و وریا بـن پێیـان ئەوتـرێ لەیلاج. ئەمـەش بە دوو مەبەسـت ئەوترێ یەکیان بۆ ئافەرین کـردن :: لەیلاجێکـە بـۆ خـۆی و؛ ئـەوی

کـەش بۆ وریاکردنەوەیە کە ئاگات لەخۆت بـێ و ژیانـی خـۆت نەفەوتێنـی :: نەبـی بـە لەیـلاج باشـە! ئەگێڕنـەوە باوکێک کە کوڕەکـەی ماوەیەکە فێری قومار بووە، ئەبا بـۆ لای لەیلاج ئامـۆژگاری بکات. لەیلاج سـێ قاپ هەڵئـەدا بۆ سـەربان و بە کوڕە ئەڵـێ بچـۆ سـەیریان بکـە، دوو **چـــەق** و **تەفـ**ێـک هاتووە. کوڕە ئەچێ سـەیر ئەکا، دێتـەوە خوارەوە و ئەڵێ وایە. لەیلاجیش پێی ئەڵێ من شازادەم و بە دەستی بڕاوەوە لە توونی گەرماو ئەژیم، هەرچەن قاپ بە حەواوە ئەخوێنمە، کەوابوو بزانە قومارباز هەمیشـە دۆڕاوە و قومـار بردنـەوەی نییە ئەگەر هەزار جاریش بیبەیتەوە.

لێژنە: دار و ئێزنگی لەسەریەک دانراو.

ماخۆلە: نەخۆشـی شـیزۆفرنی کە نەخۆش خۆی بە کەسێک یان شتێکی تر ئەزانێ.

مارۆ: ئەسپە ڕەشی ناوچاو سپی.

مافنگی: مایەپووچ.

مافەتە: کتوپڕ، نەخۆشیەکە ئەدا لە ئاژەڵ گێژ ئەبێت و لووتی دائەژنێ.

ماڵبەنـد: ئـەو گوڵمێخـەی لـە دیـوار چەقێنراوە، ڕەشـمەی چـارەوای لێ گرێ ئەدەن.

مامزە: مامێز ف مهمیز.

ماوزێڕ: دەمانچە و تفەنگی مارکی کارگەی ماوزێڕی ئاڵمان.

مـاووت: چۆغەیەکـی تەنـراوی خـاوداری بەنرخە، کووتاڵێکی پەشـمینی ئەسـتوور و گرانباییە.

ماووتمـاڵ: فلچـە یـان بووسـێکی تـووک ڕەقـە پاڵتـاو و جاکەتی ماووتـی پێ خاوێن ئەکەنەوە.

ماهەک: ماک، گەوهەر، ڕەگەز.

مایەبۆش: سیک، مایەپووت، نابووت.

مایە پووچ: مافنگی، نابووت. مایەپووت.

مایەفیتنە: کوڵەفیتنە، ئاژاوەچی.

مایی: ئەتەوێ (بەلووچی).

مجرۆ: سەقەت، فەلەج.

مجـری: یەغدانـی بچکۆلـە، سـندووقی بچکۆلەی شوێنی هەڵگرتنی شمەکی وردی بایەخدار.

مراز: مەراز، نیاز، ئارەزوو.

مرخ خۆشکردن: تەماح تێکردن.

مزگەوتی شـین: یان مزگەوتی پیرۆزرە، بە ئازەری گۆی مەسجد و بە فارسی مەسجد کەبـوود، لە بینـا مێژووییەکانـی تەورێزە، سـاڵی ١٤٦٥ی زاینـی کچی جیهەنشـای قەرەقۆیونلوو فەرمانی دروستکردنی داوە.

مـژ: تەم، بۆق، هەڵم :: تەم و مژ، هەڵم و بۆق؛ قومدان لە سیگار.

مژۆڵ: برژانگ.

مژی: ئاوەز، هزر.

مشکولۆزمە: ئۆباڵ بەگەردن.

مفتە: خۆڕایی، مشە.

مفتەخۆر: مشەخۆر.

مگیرانی: بێزوو.

ملیوان: یەخەی کراس.

ملۆزم: مێمل، کرویّ.

منەکـردن: بەدوودا گـەڕان، بۆگـەڕان، بەشوێنـدا گەڕان، لێگەڕان.

مۆڕ: رووگرژ، مۆچ، زۆپ.

مووزات: موعجیزە.

مووشکردن: مۆن بوون و قوروقەپکردن.

مووشەدەمە: هەمبانەی هەوا.

مەتە: ئامێری شت کونکردن.

مەحف: لەبەین چووگ.

مەرگان: واتە راوچی. مەرگان، کەسایەتی سـەرەکی ڕۆمانـی «جێگـەی بەتاڵـی سلووچ»، نووسـینی مەحموودی دەوڵەت ئابـادی، وەرگێڕانی ئەمیـن گەردیگلانیە، کـە لـە وەرگێڕانـی کوردییەکـەدا مێـرگان نووسـراوە. دەوڵـەت ئابـادی بـۆ خۆی لە چاوپێکەوتنێکـدا ئەڵـێ: «...لە منالّیەوە ئەمبیسـت کـە ژنێـک هەبـووە بـە نـاوی مەرگان و یادی بەخێر باوکیشـم پێی وابوو کـە وشـەی مـەرگان (ف مَـرگان بـا زَبـَر میم) واتە بکـوژی نێچیر.» لە فەرهەنگی دێهخودا مەرگان بە واتای راوچی هاتووە. مەرگان هەروەها ناوی **فیلمێکی کوردییە** کـە دەرهێنەر جافـری نوورمحەمەدی، لە گوندی شێروانەی خوراسان سازی کردووە و، ساڵی ٢٠٠٩ خەڵاتی یەکەمی **یەکێتی ئێزگەکانی ئاسـیا و ئوقیانووسـیەی** Asia _ Pacific Broadcasting Union (ABU) وەرگرتـووە، بەسـەرهاتی مێرمنداڵێکـی ١٣ سـاڵانە کـە توانایەکـی زۆر چاکـی لـە لاسـایی کردنـەوەی دەنگـی مـەلدا هەیـە و راوچیـەکان بۆ گرتنـی کەو کەڵکی لێوەرئەگرن، کۆتاییەکەی کیژە مامۆستای گوند ئەتوانێ کوڕە راکێش بکات بۆ فێرگە. ئەمـە ئەیگەیەنـێ وشـەی مـەرگان لەناو کوردی خوراسان باوە، لێرەش‌دا مەرگان، بـە واتای بکـوژی بێبەزەیـی بەکارهێنراوە کـە ئەیـەوێ بـە هـەزار فروفێـڵ خـاوی نێچیرەکەی ببەستێ و بیخاتە داوەوە.

مەزدەک: مەزدەک کوڕی بامداد، سەدەی پێنـج و شەشـی زاینـی، لـە ئیسـتەخری فـارس، لـە سـەردەمی قوبـادی ساسـانی داوای پێغەمەرێتـی کرد و بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتـی پێکهێنـا کـە بـە کومۆنیزمـی ئێرانی ناوبراوە.

مەزڵ: مەنزڵ، شوێنی مەبەست.

مەشتی: واتە «مەشهەدی»؛ ئاوەڵناوێکە وەکـوو حاجـی، لـە ناو شـیعەی ئێـراندا

ئەوانەی بچن بۆ زیارەتی ئیمام رەزا لە شاری مەشهەد پیان ئەوترێ «مەشتی» و هەر بەو پێوانەیە بە زیارەتکەرانی کەربەلا ئەوترێ «کەلایی».

مەقاش: مقاش، ماشە، پەنگر.

مەلی مەرگ: مەلی مەرگ، لەبری (ف مرغ بسمل) دانراوە. «بسمل» بە واتای کوشتنە، «بسمل کن» واتە بیکوژە. لە فەرهەنگی جۆراوجۆردا هەروەها بە واتای قوربانیکراو هاتووە. بە کوژراوی نیوەگیان ئەلێن. کوژراو و بە واتای قوربانیکردنیش هاتووە. کوژراوێکە بە تەواوەتی گیانی دەرنەچووە. کوژراو، مل براو، نیوەگیان، سەربڕاو. لەوەوە هاتووە کە کاتی کوشتنی قوربانی «بیسمیللا» ئەلێن.

مەلۆ: باوەشێک گەنمی دووراو، بریتییە لە دوو گەشتانە؛ گەشتانە چەن قولە، سێ مەلۆ باخەیەکە، چەن باخە لۆدەیەک، دوو لۆدە بارێک، گیشە یان شارا چەن بارە و کۆی گیشەی دووراو خەرمانە :: **قول، گەشتانە، مەلۆ، باخە، لۆدە، بار، گیشە** یان **شارا، خەرمان.**

مەن: کێشێکە بەرامبەر بە سێ کیلۆ.

مەنداو: ئاوی وەستاو، گۆلاو.

مەندەر: دۆشەکلە.

مەنسووری حەلاج: لە عارفانی سەدەی سێیەمی کۆچی، نۆیەمی زاینیە. لە گرنگترین سۆفیەکانی سەردەمی خۆی بووە و لەکاتی کێشەری عیرفانیدا «انا الحق»ی وتووە و لە لایەن پێشڕەوانی دینەوە سەرەتا بە «کفربێژ» و پاشان بە قەرمەتی ☜ **قەرمەتی** یان ئیسماعیلی ☜ **سەباح**، تاوانبار کرا. پاش هەشت ساڵان بڕیاری کوشتنی درا؛ لە بەغدا، بەردەباران کرا، بەڵام نەمرد، لووت و گوێیان کرد، بەڵام هەر خەریکی نزا کردن بوو تا زمانیان بڕی کە ئاسمان رووی گرژ کرد و ئاوی دەچلە هەڵسا و کاتێکە خۆڵەمێشەکەیان کردە ناو ئاوەکە، ئاوی راساو دامرکایەوە. ئەوسا کە حەلاجیان ئەبرد بۆ کوشتن لێی پرسرا راستی، واتە حەق چییە کە تۆ ئەلێی «اناالحق»؟ حەللاج لە وەڵامدا وتی: ئەمڕۆ و بەیانی و دووبەیانی خۆتان ئەیبینن: ئەمڕۆ کوشتیان، بەیانی سووتاندیان و دووبەیانی خۆڵەمێشەکەیان دا بە دەم باوە.

مەنەک: رەکاب :: مەنەک بە مەنەک: پێ بە پێ، رکێف بە رکێف.

مەوج: چنراوی لە جاجم ناسکتر و لە پۆپەشمینە ئەستوورتر وەکوو لێفە بەکار ئەهێنرێ.

مەیداندار: بەو کەسە ئەوترێ کە لە ناوەڕاستی زۆرخانە ئەبێ بە راهێنەر :: مەیداندارێکردن لە دەرەوەی زۆرخانە بە

ن

واتای کەڵەگایی کردن و خۆ گیف کردنەوە بووە بە باو، واتە بەبێ ئەوەی شیاوی بێ پێ لە شوێن پێی مرۆڤی مەزن دائەنێ، بەتایبەت کە یەکێک لە فرۆزە گرنگەکانی پاڵەوان خاکەڕایی و مل بەکوێن بوونە.

مێخ: بزمار.

مێشێن؛ هەڵماتێن، کەلاییێن.

مێلوورە: مێرووله.

مێزەر: سەروپێچ، مشکی و شەدەی کوودەری.

مێلاو: مەلەوان.

مێمڵ: ملۆزم.

مینگرتن: دەورهەڵگرتن، گەرم داگیرسان :: مینگرتنی شەلاق و مەزرەق.

مینەگ: چوارپێی سواری و بارکێشان.

نادر: نادرقولی، تەهماسب قولی خان یان نادر شا، دامەزرێنەری حکومڕانی تورکی ئەفشار، سەدەی هەژدەی زایینی.

ناس: گەڵای وشکی گیایەکە وەکوو تووتن، نەرم ئەیکوتن و تۆزێ کلسی تێکەڵ ئەکەن ئەخرێتە نێوان لێو و ددان.

ناسۆر: برین و غەم و پەژارە.

ناکار: ئازار و جەزرەبە پێگەیشتوو :: ناکارکردن: لەکارخستن، جەزرەبە پێگەیاندن.

ناڵبەکی: ژێرپیاڵە.

ناواخن: ناوەرۆک، ئەو شتەی ئەخرێتە ناو شتێکی ترەوە؛ ناواخنی پشتوێن.

ناوازە: نادر، کەم وێنە.

ناوگۆرک: ئاگردانی ناو رەشماڵ.

ناوە: دەفری قوڕکێشان.

نایب: بریکار، جێگر.

نسکۆ: شکستی هێنان، هەڵەنگووتن، لێقەومان، سەرسم.

نموود: قەلافەت، دیمەن :: کابرایەکی بێنموودە، باوکی زۆر بە نموود بوو.

نۆبەتێ: مالاریا.

نۆددان: کەس یان گیاندارێک کە تازە ددانی دەرهاتبێ.

نۆژەن: نوێکردنەوە.

نواڵە: بابۆڵە هەویر کە ئەدرێ بە پاتاڵ بە تایبەتی وشتر، قەپاڵ، دەسکێ گیای دووراو.

نوخشە: نۆبەرە، نزای چاکە بۆ کەسێک :: نوخشە بێ لە تۆش!

نوێژگە: مصلی: لە «صلاة»ی عەرەبی واتە شوێنی نوێژ خوێندن، بەڵام لە زۆر لە شارە فارسەکان وەک شیراز و مەشهەد بە سەیرانگەی دەرەوەی شار ئەوترێ و رەنگە نوێژیشی لێ خوێنرابێ. مصلی لە وڵاتانی عەرەب مزگەوتی تایبەتە کە

حەوشـەی گـەورەی هەیە و نوێـژە بارانە و لـەو بابەتەی لێ ئەخوێنرێ. حەوشـەی نوێژگە ئەکەوێتە پشت مزگەوتەکەوە لەبەر ئـەوەی خەڵکەکە ئەبێ لە پشـت سـەری بەرنوێژەوە بوەستن.

نوێڵ: باری.

نەجما: ناوی عاشقێکە لە دووری یارەکەی بە ناوی ڕەعنا شـیعری وتووە و شیعرەکانی دەم بـە دەم گـەڕاوە؛ چیرۆکـی دڵداریـی وەکـوو شـیرین و فەرهـاد :: ...شـەوانی زستان لەماڵی ریش سپی خێڵ کۆ ئەبوونە و چیرۆکبێـژ سـەربردەی وەکـوو نەجمـا و شیرین و فەرهاد و... بۆ ئەوتن.

نەخوازە: نەخوازەڵڵا، بەتایبەت.

نەخون: ئەسـپێک کە قوونـی بڵیندە و ملی نەوییە.

نەرمەناسـە: هەناسەدانی مرۆڤی خەوتوو. دەرباز بوونی هەناسـەیە بە ئاسـوودەیی لە کاتـی خەوتـنـدا :: پرخـە: دەنگی کەپۆی نوستوو ع نَفیر.

نەزمیە: ئاسایش، پولیس. شورتە.

نەشـە: کەیـف، سـەرەتای سەرخۆشـی و مەست بوون.

نەعرەتە: نەڕە، قریوەی بەرز و گەورە.

نەعمەتوڵڵای وەلی: یان شـا نەعمەتوڵڵای وەلـی ماهانـی کرمانـی کـە بـە ڕەچەڵەک کـوردە، هەرچـەن دیوانێکـی گـەورەی بە زمانی فارسـی هەیە بەڵام **نوخشـــانە** یا «پیشگوئی شاه نعمت‌الله» ڕاستەوخۆ لە پێشـبینیەکەی **عێل بەگـی جاف** ئەچێ؛ شـا نەعمەتوڵـڵا لـە شـاعیران و عارفانـی سەدەی پانزەی زاینیە، ڕێبازێکی نوێی لە سۆفیگەریدا داهێنا و بە پیری دەروێشانی نەعمەتوڵڵایی ئەناسرێ.

نەگبەت: هەژار، ڕەبەن.

نەمرچ: نەدوو، مۆن.

نەواخت: ڕواڵەت، رووکار، شێوە؛ هەوا.

نەوازە: نەزانراو، گونگ، پێوار.

نەوژ: ئەفرا، سپیندار.

نهالی: دۆشەک و پشتی لە پەلاس و بەڕە چاککراو.

نێزەک: شۆڵە، گڕئەستێرە ف شهاب.

نهێم: تەوژم.

نیوکەت: کورسی درێژۆکەی دوو سێ کەسی.

نیهیلیزم: وەرگیراو لە nihil ی لاتین بە واتای هیچ، بۆچوونێکی فەلسەفیە ژیان بە بێ واتا و ئارمانجی دەرەکی یان ئاکار و ڕەوشتی دەروونی ئەزانێ، ئەم بۆچوونە لایەنگری لۆجیکی زانستیە و فۆرمێکی تایبەتی پۆزیتیڤیسم و ماتریالیزمە، ڕاپەڕینێکە دژی هەموو ڕێسایەکی کۆمەڵایەتی و، دژایەتی کردنە لەگەڵ حکوومەت و ئاین و خێزان. پێی وایە

زانست چارەسازی هەموو گرفتەکانی کۆمەڵە. نیهیلیزم، یەکەمجار لە سەدەی نۆزدەی زاینی لە رۆمانی بەناوبانگی ئیڤان تورگنیف بەناوی باوکان و کوڕان لە ریگەی کەسایەتی بازارۆڤ ـەوە بڵاوبوویەوە.

وار: پاچرا، پارەیەکە لە کاتی بردنەوە لە لایەن خاوەن قومارخانەوە وەرئەگیرێ.

وارش: دیوار، سیاج

واگوزار: سپاردە، سپاردن.

وافوور: ئامرازی تریاک کێشان.

وچان: پشوودان، حەسانەوە.

ودم: نزای چاکە، پێوقەدەمی چاکە، نەفەسی بە باشە :: ودمی پیرۆزە.

وڕاوە: وڕینە، قسەی بێهۆشانە.

ورتە: قسەی لەژێر لێوانەوە.

وڕک: گڕوو، بیانوو.

وەرسەڵ: ئێسکبەندی پێشەکانی لەش.

وڵسات: ئاژەڵ و پاتاڵ، گاوگۆڵ.

وەبا: کولیرە.

وەرجا: هەرماو، مەندۆخ، هەمیشەیی.

وەرجاوەند: هەرماو، وەرجا، مەندۆخ.

وەرد: لە جارێک پتر کێڵراو.

وەردیان: زیندانبان.

وەنەدی: پەنجەرەی بچکۆلە، جامخانە، ویترینی شووشە.

وەوی: بووک.

وەیل: تەنووری وەیل: ناوی بیر یان دۆڵێکە لە دۆزەخ.

وێر: پارە لە باتی خەڵکدان لە چاخانە و چێشتخانە.

وێرغە: رۆینە، نەرمە غار.

وێڵ: مرۆی ئاوارە و بێ جێوڕێ.

ویلایەتی خەمسە: واتە پارێزگای زەنگان کە ئەکەوێتە رۆژهەڵاتی پارێزگای ئازەربایجانی بەناو ئێران. ئەم شارە ئەردەشیری پاپەکانی پادشای ساسانی دروستی کردووە. ئێژن ئەشکەوتی کەرەفتووی سەقز تا زەنگان درێژەی هەیە و ئەگەر تا کۆتایی ئەشکەوتەکە بڕۆیت، گوێت لە تەقەی چەکوشی ئاسنگەرەکانی زەنگان ئەبێ؛ تیانەی مس و چەقۆی زەنگان بەناوبانگە. لە فارسیدا بەعەرەب کراوی وشەکە واتە زەنجان بەکار ئەبرێ، بەڵام لە کوردیدا هێشتاش هەمان زەنگانە کە وشەیەکی کوردی و بە واتای بەهدین یان پەیڕەوانی پەرتووکی زەندە. کۆتایی سەردەمی قاجار کە خێڵی خەمسە لەوێ نیشتەجێ کران ناوی ویلایەتی خەمسەی لەسەر دانرا. سەردەمی ناسرەدین شا، ویلایەتی خەمسە یەکێک بوو لە بیست و سێ ویلایەتی حکوومەتی

قاجار. سەردەمی کۆماری کوردستان و ئازەربایجان، بە گوێرەی ئەوەی ژمارەیەکی زۆری ئازەری لێ نیشتەجێ کراوە، زەنگان لەگەڵ ئازەربایجان دانرابوو.

هاوسێ: هاونسێ، جیرانی لە تەنیشتەوە؛ هاوسێ و دراوسێ: جیرانی تەنیشت و جیرانی بەرامبەر.

هاوڵاوی: کەسێکە شوێنی نەخۆشی هاوڵە بە دەموچاویەوە مابێ.

هۆبە: جێی چەند رەشماڵ پێکەوە.

هۆقە: دەفری گچکەی گۆزەڵەئاسا، ئەو دەفرە گچکەیەی وافووری تریاک کێشان کە تریاکەکەی ئەخەنەسەر.

هۆگر: دەسکی دواوەوەی هەوجاڕ.

هۆنە: تەون ف بافت، نسیج.

هومایی: جاو، مۆری، کوتاڵی سپی چەرچەف.

هەتوان: مەرهەم، مەڵحەم.

هەدا: ئوقرە، ئارام، سەکنین؛ پێکەوە.

هەرداندن: تووڕەکردن، سڵ کردن.

هەردەبیر: وازوازی.

هەردەگێڵ: چۆڵگەرد، بیابانگەرد، مەردمی ئاوارە کە بدا بە کێودا.

هەردەمی: وازوازی.

هەردین: قەڵس بوون.

هەرزاڵە: سەکۆی لە گڵ یان دار بۆ کەلوپەل لەسە دانان، پێڕک، ستێر.

هەزبێ: هەزوێ، جاترە.

هەلەک: نیو جەغز، زر.

هەڵترووشکان: چیچکان، قنچکان.

هەڵئەمسا: لە هەڵمسان، ئاوسان و پەنەمیان، باکردن، هەڵتۆقین.

هەڵەوەڕ: زۆربڵێی دەمپیس، دەستەپاچە.

هەمبەر: بەرامبەر.

هەنجار: هەموار، ڕێک؛ شێوە، ڕەوت.

هەورەبان: کۆمانج، ژووری هەرە بەرزی باڵەخانە.

هەوڵ: وڕ، گێژ و سەرسام.

هەوێشخان: ژووری پشتەوە، ژووری بنەوە کە وەک هەمار یان چێشتخانە بەکار ئەهێنرێ.

هەیتە: سیخوڕ لە بەرگی دگەردا.

هێدمەگرتن: سەرسووڕمان، سەرسام بوون، داچڵەکان.

هێز: بەشێ لە لەشکر لە هەزار کەس کەمتر نەبێ.

هیس: قورم، دووکەڵی چڕی نیشتوو.

هیزە: کوویە، دەبە.

هیلال: مانگیلە، هەیڤک، مەنگی چەن شەوە، نیو جەغز، کەوانی.

هیم: خیم، بنەڕەت، بناغە، بنەما.

هێمان: هێشتا.

یابوو: بارگین، ئەسپی نانەجیبی بارکێشان؛ بریتی لە پیاوی نەزانی تەمەڵ.

یارەمەز: جڵف و لووسکە.

یافت: شوێنەوار، شۆپ.

یاقووبی مسگەر: یاقووبی کوڕی لەیسی مسگەر، لە پادشاکانی سەفاری بوو، لە سەدەی نۆی زاینی لە سیستان و خوراسان و تەبەرستان. ماوەیەکی دوور و درێژ دژی خەلیفەکانی عەباسی شەری کرد. فارس بە باوکی زمانی فارسی لە پاش هێرشی عەرەب ناوی ئەبەن و تاجێک و ئەفغان بە باوکی زمانی دەری!

یخ دان؛ خەواندنی وشتر، خیا.

یەختەرمە: یەدەک. ئەسپی زیادە سوار بە دوای خۆی‌دا رای ئەکێشێ.

یەغدان: باوڵ، مجری تەختەی گەورەی رازاوە بە رووکەشی زەڕی بۆ هەڵگرتنی جلوبەرگ و شمەکی گرانبایی.

یەغلاوی: قاپی دەسکداری بن مەتارەی سەربازی کە دەسکەکەی ئەشکێتەوە و چێشتی تیا ئەخۆن.

یەک لۆ: لەڕ، لاواز، باریکەڵە.

سیامەند شاسواری

۲۰۱۱